

22 Kanonintervju med
Sara Abdollahi

28 Frida Röhl:
Skotten Ekar

42 Ryska krigs-
ekonomin

Clarté 3 2025

PRIS 75 SEK

Kulturkrigstid

16254

2025 En strö

4	Hängt & Ohängt
10	TEMA Kulturkrigstid
12	ANNA ERIKSSON OCH OLLE JOSEPHSON Från folkbildning till sponsring
19	SHABANE BAROT Konsten som motstånd
22	SARA ABDOLLAHI Kanonintervju
25	ANDERS TEGLUND Fantasins kris
28	FRIDA RÖHL Skotten ekar genom historien och salongerna
31	DANIEL MÖLLER En mäktigt dånande kör
34	PER SUNDGREN Maktförskjutning
37	ANNA ARDIN OCH MATTIAS IRVING Gaza och kampen om folkmordsbegreppet
42	DMITRY POZHIDAEV Krisen för Rysslands perifera ackumulationsordning
52	HANA AL-KHAMRI Revolution och frigörelse vid Persiska viken
60	Kortrecensioner
66	Sista ordet

OMSLAGET till detta nummer är ett fotografi taget av Thomas William Smillie, Smithsonians "förste fotograf"
BAKSIDAN är en satirteckning från den brittiska tidningen Punch

Jag kan bli en liten blomma
i den här världen
Kanske slipper jag då att svälta
De älskande kommer hit
för att söka skugga
Finns det plats för oss
på denna jord?
Inne i tälten kvävs madrasserna
Grönskan bygger en stad
och betesmark för hästar
som inte längre känner igen sitt hemland
Om du är en riddare håll i sadeln
och led arméerna
mot passionen
där kan du
bjuda på en fullkomlig festmåltid
av aubergine

NIMA HASAN är en palestinsk författare från Gaza, född 1980 i Rafah. Hösten 2025 utkommer hennes bok *Den sista fjärilen* på Albert Bonniers förlag, i översättning av Jasim Mohamed. Även den här dikt-en är översatt av Mohamed.

Hängt / Ohängt

mer på clarte.se

TVÅ NYA VÄNSTER-PODDAR

JAG ÄR INGEN stor poddlyssnare. Den enda podd som jag följer någorlunda regelbundet är Djurgårdens inofficiella supporterprogram DIF-podden. Det är kanske inte så intellektuellt utmanande, men tillräckligt eskapistiskt för att även den tristaste hushållssyssla ska bli uthärdlig.

I höst kan mitt poddlyssnande ta en oväntad vändning. Centrum för marxistiska samhällsstudier har precis lanserat Salong Marx, en podd som "följer kapitalismens historia och går på djupet i marxistiska begrepp som exploatering, ursprunglig ackumulation, varuform och imperialism." Dessutom har Verbal förlag startat en videopodd på Youtube där man bland annat

kan lära sig om keynesianismens brister, Teslakonflikten och medelklassens proletarisering.

För en svensk vänster som inte riktigt har etablerat sig i poddosfären bortsett från Mathias Wågs Apans anatomi och förbundet Allt åt allas Radio åt alla är det naturligtvis goda nyheter. Proletärerna har ingenting annat att förlora än sina gamla radioapparater.

DANIEL STRAND

UTAN SAMVETE

FÖRDELEN MED att inte ha ett samvete är att ingenting någonsin kommer att rubba det.

Rekord i antal barn som amputeras? Hamas! Patienter som bränns upp levande med dropp i armen? Hamas! Journalister som

bombas, och hjälparbetare som mördas när de försöker rädda dem? Hamas!

Den israeliska militären förföljs av en märklig åkomma: Om du filmar dem har de alltid missat målet och alla som mördats bara råkar vara civila som dog av (ett beklagligt) misstag. Om du däremot inte filmar dem visar det sig att exakt varje person som mördades var kombattant och terrorist.

Trots deras nya AI-program och den mest avancerade drönan- och F16-tekniken i världen så är det ändå så förargligt att över 80 procent i Gaza – detta är IDF:s egna siffror! – är civila dödsoffer.

Resterande är helt säkert terrorister. Så länge de inte blev filmade.

MAI GREITZ

Collage: Clarté

EN MASKIN FÖR ÅSIKTER – ELLER FÖR KUNSKAP OM VÄRLDEN?

PÅ SISTONE har en tidvis våldsam debatt rasat kring journalistikens och mediernas ansvar för bevakningen av folkmordet i Gaza. Att det stormar om vad som står i tidningen är förstås inget nytt. Men tittar vi lite närmare syns något betydligt mer intressant.

Det journalistiska uppopp som på allvar drog igång diskussionen tog ställning för arabiska journalisters rätt att verka utan att bli mördade – och utomstående journalisters rätt att över huvud taget komma in i Gaza.

Det handlade alltså inte om krav på att vissa åsikter eller perspektiv skulle ges mer utrymme – sådant där som i samtiden gärna avfärdas som "identitetspolitik". Det var något så radikalt som ett försvar för villkoren för att producera kunskap. Inför det reagerade lejonparten av medierna med att misstänkliggöra avsikterna bakom uppoppet.

Ibland verkar det onekligen som att "det mest revolutionära man kan göra är att högljutt förkunna vad som händer", för att citera Rosa Luxemburg.

Diskussionerna har av naturliga skäl kretsat kring de större medierna, men så har även vänsterpressens roll har aktualiserats. Man har behövt fråga sig: Vad är vänsterpressens roll, givet att den når så oerhört få människor? För leninister har svaret alltid varit enkelt: organisationens förlängda arm. Eller med en samtida formulering från podcasten Komintern: Sluta tro att rapportering i sig kan vara transformativt.

Men nu när den större delen av vänsterpressen lämnat den modellen bakom sig, vad är det vi fått i stället?

Svaret verkar tyvärr vara: ett slags "safe space" där de som gillar vissa åsikter kan få läsa just dessa, En modell som i bästa fall förmår knö in någon relativt progressiv person i morgonsofforna.

För visst produceras det god journalistisk till vänster.

Men tyvärr ligger slagsidan i all vänstermedia – liksom under partilinjens tid – åt tyckeriet för dess egen skull. Palestinafrågan har gett oss en uppsjö av exempel på den här sortens illa underbyggda kampanjskrivier, ofta grundade i direkta felciteringar och ohederligheter.

Eller ta behandlingen av begreppet "bosättarkolonialism". I en handvändning kan det avfärdas som "akademiska amerikanska modeord" som "passar illa" för att beskriva "konflikten". (Snälla, väx upp, eller läs i alla fall en bok.)

Men om inte leninistiskt organ eller reformistisk morgonsoffa – vad ska vänsterpressen vara? Svaret: Journalistik och analys som faktiskt bidrar till att förstå och beskriva världen. En hemvist för frigörande kunskap.

Frön finns utan tvivel där.

SAMUEL CARLSHAMRE

Saabs AJ 37 Viggen. Publicerad under CC BY SA.

EN KANON SOM SKJUTER SALUT FÖR KLASSAMARBETET

DET FÖRSTA som slår en när man tar del av det nya förslaget om en kulturkanon är att arbetarlitteraturen, denna för Sverige unika litteraturform, är som bortblåst. Det är inte konstigt, kanonen är så tydligt en berättelse om klassamarbete. Borta är alla konflikter och motsättningar som drivkraft för kulturellt skapande och samhällslig utveckling. Det är därför kanonen ser ut som den gör:

Sjung för oss mamma, inte Arbetets söner. Per Albins folkhemstal, inte Palmes Gävletal om Vietnam. Ikeas Älmhult, inte mordens Ådalen. Saltsjöbadsavtalet, inte Storstrejken. Vasa-loppet, inte Dackefejden.

Och som gräddde på moset i detta krigshetsens tidevarv:

Saabs Viggen som ikonisk svensk skapelse.

Kampen för en verklig folkets kultur är viktigare än någonsin.

DAN ISRAEL

FÖRRA SJUKVÅRDS-MINISTERN BORDE LÄSA BIBELN

WHO, FN och EU-kommissionen har vädjat till Sverige att ta emot skadade barn från Gaza. Belgien, Tyskland, Grekland, Spanien, Frankrike, Italien, Irland, Luxemburg, Malta, Rumänien, Slovakien, Albanien, Norge och Turkiet tar emot patienter.

Men regeringen vägrar.

Detta trots att Sjukhusläkarna (del av Läkarförbundet), Vårdförbundet, Karolinska

universitetssjukhuset, Aleris och vårdpersonal på Södersjukhuset säger sig vara beredda och ha resurser.

Acko Ankarberg Johansson, till alldeles nyligen sjukvårdsminister från partiet med nyspråknamnet Kristdemokraterna, sa i början av hösten att möjligheten att ta emot medicinskt evakuerade patienter behöver "analyseras närmare". Jag föreslår att hon slår upp Bibeln och läser Matteus 25:40: "Sannerligen säger jag eder: Vadhelst I haven gjort mot en av dessa mina minsta bröder, det haven I gjort mot mig."

Det kan hon fundera på varje gång ett barn i Gaza dör som kunde ha räddats till livet i Sverige.

DAN ISRAEL

SCO OCH UKRAINA

FÖRSTA VECKAN i september höll SCO (Shanghai Cooperation Organisation) möte i Peking. Det har beskrivits som en stark manifestation av en ny, multipolär världsordning – om än med drag av bipolaritet. Kina samlar styrka för att sätta emot USA-imperialismens dominans.

Det kan vara välkommet. Genuina självständighetssträvanden i Västafrika, Latinamerika och andra delar av Asien än Kina är viktiga. I bästa fall skulle rivaliteten mellan en uppåtgående och en nedåtgående supermakt skapa utrymme för mindre stater och nationer att värna sina rättigheter och till och med kasta

av sig förtryck. Så skedde delvis under 1950-, 60- och 70-talets kalla krig.

I bästa fall. För en grundläggande förutsättning är förekomsten av starka folkliga rörelser som tar till vara möjligheterna och kan hävda rätten till nationellt oberoende och självstyre – som under den koloniala frigörelsen årtiondena efter andra världskriget.

I det bipolära perspektivet vill en del förstå Ukrainakriget som ett slags ställföreträdande krig mellan Europa, beroende av ett försvagat och motvilligt USA, och det fattigimperialistiska Ryssland, en av Kina militärt välrustad klientstat (se Pozhidaevs artikel på annan plats i denna

tidskrift). Det låter sig sägas. Men den som bara ser det, ser inte långt.

För vad står på spel i Ukraina? Folkrätt och mindre staters rätt till oberoende – just de redskap som står till buds för att hålla undan mot imperialistiska supermakter. En antiimperialist som fördömer det folkmord som Israel (en av USA militärt välrustad klientstat) begår i Palestina, måste också fördöma Rysslands folkrättsbrott i Ukraina. Allt annat är proimperialistiskt medlöperi. Ryssland ut ur Ukraina!

OLLE JOSEPHSON

En ny ordning? SCO-möte i Islamabad 2024.

ETT TAL AV EN VISS PRESIDENT I ETT VISST PARLAMENT VID EN VISS TIDPUNKT

TÄNK DIG en president. Tänk dig att han är vald av sin befolkning i demokratiska val. Trots det har en stark global rörelse vuxit fram mot hans land och det system hans regering upprätthåller.

Presidenten håller ett tal och talet går i huvudsak ut på följande: terrorister hotar hans land. De våldsamma grupperna vill ta över landet. När våldet och terrorismen upphör – då kommer en lösning på problemen att finnas. Presidenten och hans folk är alltid beredda på fredliga förhandlingar, men fienden – terrorister – är barbarer som måste hanteras på det sätt som barbarer bäst hanteras. Lika

rättigheter för alla i landet skulle vara ett självmord för presidentens folk. Alla skulle mördas om det skedde!

Med anledning av internationell kritik säger presidenten: ”Vi låter oss varken avskräckas från det vi anser bäst, eller tvingas till något som går emot våra intressen.”

Ett år senare bombarderas hans land av sina grannländer där de förmenta terroristerna och deras allierade finns. Den globala proteströrelsen växer, ekonomiska sanktioner och bojkotter sätter press på landet.

Nio år senare hålls de första demokratiska valen – och P. W. Botha ser sitt land (äntligen, får vi säga) ge rättigheter åt de människor han förut varnade för i sitt tal, i det så kallade Rubicon-talet, år 1985.

MAI GREITZ

FOLKMORDET OCH DEN ETNISKA RENSNINGEN

JAG GÅR PÅ GATORNA i Wien och Berlin och passerar snubbelstenar och minnesmärken över Förintelsen – den Förintelse som för bara åttio år sedan utplånade större delen av min familj i Tyskland och Polen. Varje steg blir ett samtal med det förflutna, en viskning från marken under mina fötter. Jag bär den historien i kroppen, som en skugga jag aldrig kan gå ifrån.

Och i dagarna, åttio år senare, ser jag hur israeler – de som en gång var mitt folk – begår ett av detta århundrades värsta folkmord i Gaza och en systematisk etnisk rensning på Västbanken. Och i Sverige kallar utrikesministern och en moderat riksdagsman judar som protesterar mot folkmordet för odjur.

Folkmordet och den etniska rensningen i Palestina som sker i dag inför våra ögon är slutsteget i den långsamma brutaliseringsprocessen av det israeliska samhället – ett samhälle som steg för steg har format sig självt till en maskin för etnisk rensning. Det som pågår är inte bara en humanitär katastrof. Det är ett självmord för det israeliska samhället. Där växer barn upp med soldater som kulturhjältar, där har död blivit vardag och avhumaniseringen norm. Denna generation kommer att forma framtiden – och den blir ännu brutalare än i dag.

Juvelerare i Hebron. Ur G. Eric och Edith Masons fotosamling.

Den mest akuta uppgiften för oss alla är att stoppa folkmordet. Men att stoppa mordandet är bara början på den nödvändiga processen som det israeliska samhället måste genomgå. När dödens damm en dag lagt sig kommer israelernas största uppgift bli att följa sina egna spår bakåt: tillbaka till Nakban, till de massfördrivningar som rensade marken, till massakrerna, till landstölderna, till raslagarna, till idén om inneboende överhöghet. Allt som gjort dem blinda för palestiniernas liv, egendom, värdighet och deras barns framtid. De måste se hela mekanismen som planterats i dem – se den, förstå den – för att till slut kunna rycka upp den ur sig själva med roten.

Denna process kan kallas

avzionifiering och måste innebära insikten att det som varit inte kan bestå. Det kommer inte räcka att helt enkelt byta ut den nuvarande regeringen. Myten om Israels ”judiska och demokratiska” karaktär – en paradox vars järngrepp banade väg till den katastrof man nu befinner sig i – måste överges. Folkmordet i Gaza möjliggjordes av att man omfamnade den etnisk-supremacistiska logik som är inneboende i sionismen. Därför måste det sägas tydligt: sionismen, i alla sina former, kan inte renas från dessa brotts blodfläckar.

Detta självbedrägeri måste upphöra med ett klart erkännande av att endast två vägar återstår: antingen en judisk, messiansk och folkmordsdrivande

stat – eller en verkligt demokratisk stat för alla sina medborgare.

Ingen vet hur det som sker i Palestina kan stoppas. Kanske är det just denna maktlöshet som gör allt outhärdligt – känslan av att historien upprepar sig, men med nya metoder och nya offer, medan världen ser på. Men vi måste försöka. Vi måste fortsätta tala, fortsätta vittna, fortsätta säga nej till det som sker, och hålla dessa berättelser vid liv – i våra ord, i vår musik, i våra handlingar – och våga låta dem försvinna i bruset.

DROR FEILER

Tema: Kulturkrigstid

Fotografi taget av Thomas William Smillie, Smithsonians "förste fotograf".

STORMAKTERNA GÖR UPP om reviren - med diplomati eller krig - långt bortom folkrätt och FN. Jordens temperatur stiger, få stater lever upp ens till måttliga klimatåtaganden. I Sverige skenar ojämlikheten, och ett delvis etnifierat subproletariat pressas att välja mellan arbetslöshet, svartjobb eller grov kriminalitet. Främlingsfientlighet och fascistiska rörelser växer.

Ska vi prata om kulturpolitik då?

Jo, ändå. Kultur är inte en överbyggnad att lägga åt sidan tills "de stora frågorna" är lösta. Det är en grundläggande social tillgång som ger människor språk att förstå sina liv, en plats där motsättningar synliggörs och där framtider kan föreställas. I klass-samhället är kampen om kulturen också en kamp om verklighetsbeskrivningen.

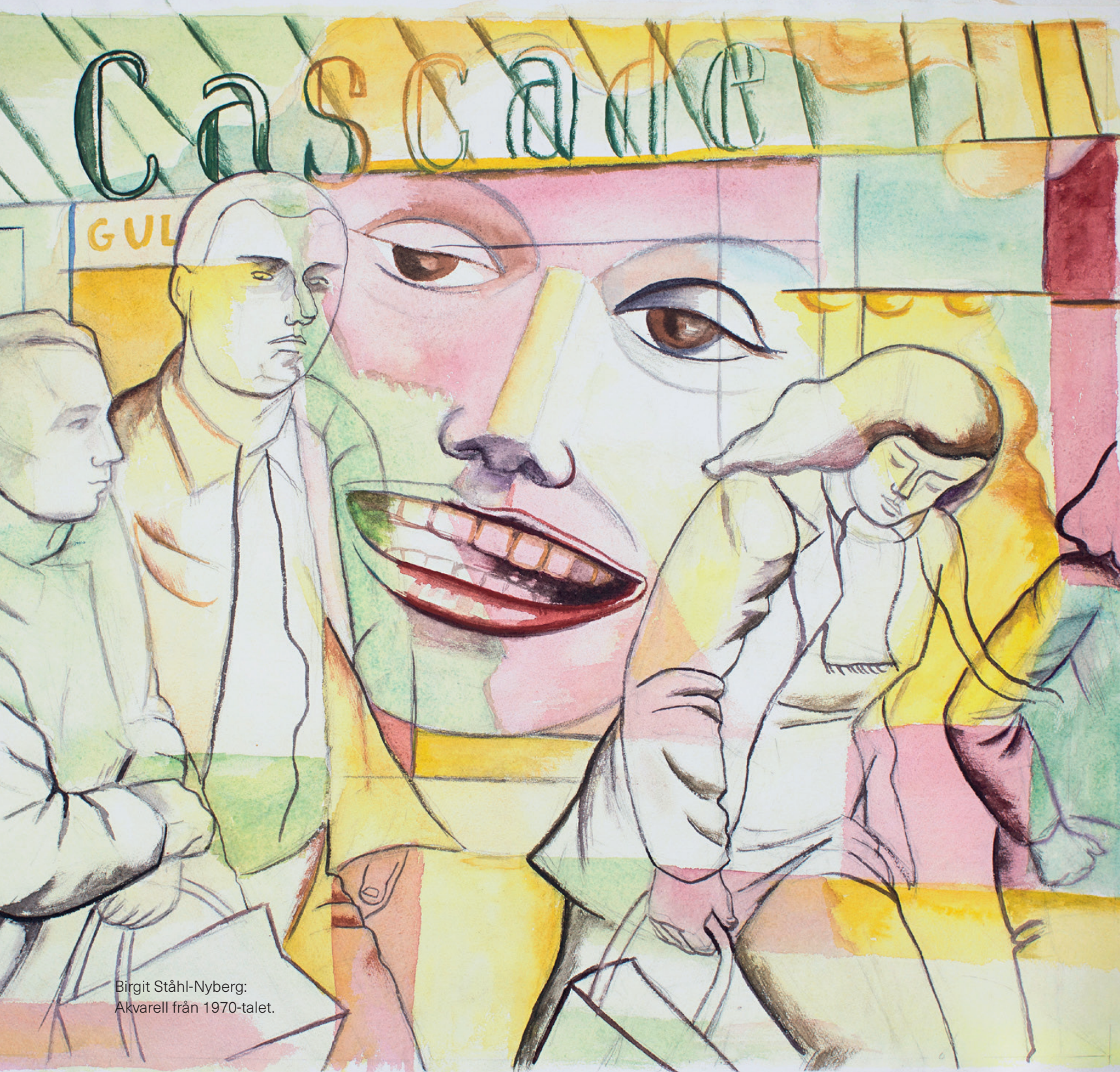
Kanske är det därför som regeringen i Sverige för sitt krig mot kulturen. Den stryper resurserna till museer, teatrar, studieförbund och bibliotek. Den

ger företag och miljardärer makten över vår kultur. Den beställer uppseendeväckande utredningar om kulturkanon samtidigt som folkbildningen släcks ner. Kultur blir något människor ska "konsumera", inte skapa och utvecklas av.

Kulturminister Parisa Liljestrand har fått utstå mycket kritik. Ändå har ingen artikulert en socialistisk kritik av det kulturpolitiska paradigmskifte som hon satte i gång förra året. Det här numret av Clarté vill fylla det tomrummet.

Vi vill blottlägga materiella och ideologiska drivkrafter bakom högerens krig mot kulturen. Men vi försöker också att med exempel från litteratur, teater och film diskutera hur en socialistisk kultur kan se ut. För den borgerlighet som är på väg allt djupare ner i krigshetsens, imperialismens och nationalismens malströmmar kommer aldrig att försvara kulturen. Det är upp till oss.

TEMAREDAKTIONEN

Birgit Ståhl-Nyberg:
Akwarell från 1970-talet.

TEXT: ANNA ERIKSSON & OLLE JOSEPHSON

Från folk- bildning till sponsring

Makten förskjuts till kapitalet. Utrymmet krymper för folklig kulturverksamhet. Mångfald och ett tänkande folk motarbetas. Så här ser den nya borgerliga kulturpolitiken ut.

I **BÖRJAN AV SEPTEMBER 2024**, strax innan höstbudgeten skulle presenteras, klagade *Dalademokraten*s chefredaktör Göran Greider på den borgerliga regeringens ointresse för kulturpolitik. ”Kulturpolitik har överlag blivit ett icke-ämne i politiken”, skrev han, ”såvida det inte handlar om någon sverigedemokrat som vill hindra dragqueens från att läsa sagor på biblioteken.”

Man kan förstå Greiders frustration. Under Ulf Kristerssons första två år som statsminister var kulturpolitiken varken prioriterad eller föremål för kontroverser. Bortsett från löftet om en svensk kulturkanon – sannolikt ett av Sverigedemokraternas krav för att släppa igenom Tidölaget – verkade regeringen ointresserad av kulturfrågor. Ett gott bevis på det var att en okänd kommunpolitiker från näringslivsutskottet i Vallentuna utsågs till kulturminister.

Men Greider hann knappt sätta punkt innan det började hända saker. När Parisa Liljestrand 19 september 2024 presenterade regeringens kulturbudget fick kulturen en historiskt låg andel – 0,65 procent – av den totala budgeten. Men det som verkligen varslade om förändring var inte nedskärningarna, utan hur Liljestrand på sin presskonferens diskuterade sitt politikområdes finansiering. Efter att ha klargjort att regeringens främsta prioritet var att ”få fart på den ekonomiska tillväxten” hävdade hon att stora delar av kulturen ”finansieras av medborgarna själva”. Genom skattesänkningar skulle medborgarna få mer pengar att ”konsumera” kultur. Sponsring och donationer från företag, stiftelser och privatpersoner skulle bli en viktigare finansieringskälla.

Reaktionerna på kulturbudgeten var väntade. Branschorganisationer och oppositionspolitiker protesterade mot att kultursektorn tilldelades 114 miljoner av ett reformutrymme på 60 miljarder. Få uppfattade dock att Liljestrand öppnade upp för mer omfattande kulturpolitiska reformer, där individuella konsumenter och penningstarka företag och institutioner – inte staten – skulle stå för slantarna. Som Regionmuseet Skånes chef Henrik Borg påpekade verkade hon förespråka en kulturpolitisk trickle down-modell, där pengar från de rika förväntades sippra ner till kulturens fickor. Sponsring och donationer från företag, stiftelser och privatpersoner ska

bli en viktigare finansieringskälla, och makten över kulturen ska förskjutas till kapitalet.

Mot slutet av 2024 kom fler tecken på det kulturpolitiska paradigmskiftet. Samtidigt som museer, teatrar och kulturhus larmade om att nedskärningarna gjorde det svårt för dem att klara av verksamheten presenterades en utredning om privat kulturfinansiering. Vid ett möte med regionerna hävdade kulturministern att det inte var hennes uppgift ”att se till att kulturen får mer pengar”, och i november tillsatte hon en utredning om skattelättnader för privat kultursponsring. Några veckor därpå förklarade hon att ”skattesänkningar är bra kulturpolitik”. I mitten av december stod det klart att centrala museer från och med 2025 var tvungna att redovisa hur de skulle ”bredda finansieringen” – det vill säga få in pengar från sponsorer och donatorer.

Den svenska högern vädrade morgonluft. *Barometern* skrev om en ”renässans för borgerlig kulturpolitik” och Timbros före detta redaktör Lars Anders Johansson välkomnade en ny kulturpolitisk modell med ”smalare” statligt stöd. Samtidigt tycktes polletten trilla ner även på andra sidan. Fackförbundet Scen och Films ordförande Simon Norrthon anklagade regeringen för att orsaka en ”kulturdöd som sprider sig i landet” och en medveten underfinansiering som får Sverige att ”slockna”. När kulturministern i mitten av januari 2025 deltog på Guldbaggegalan kritiserades hon öppet av programledare och pristagare.

Två veckor senare kom hämnaden, då Liljestrand på sitt invigningstal på Göteborgs filmfestival chockade publiken genom att förklara att hon varken ville vara ”kulturbranschernas främsta företrädare i regeringen” eller ”kräva medborgarna på mer och mer skattepengar”. Hon buades ut, och under de kommande veckorna grillades hon av arga kulturarbetare, fackförbund och journalister.

BAKOM KULTURARBETARNAS vrede mot Parisa Liljestrand ligger en begriplig ilska över att framställas som snyltare när de flesta av dem kämpar för att gå runt. Som Håkan A Bengtsson påpekade i *Dagens Arena* efter filmfestivalen är dagens kulturarbetare den typ av entreprenörer som högern

egentligen borde hylla. Moderatpolitikern Sofia Jarls beskrivning av dem som ”bortskämda” rimmar illa med den rapport från Konstnärernas Riksförbund som visar att 90 procent av landets konstnärer tjänar under medianlön.

Men upprördheten handlar kanske också om oro. Går vi in i mörka tider med ett folk som är för okunnigt för att göra motstånd? Som i brist på kritiskt tänkande saknar förmåga att föreställa sig annorlunda ordningar och hänger sig åt kortsiktig missnöjepolitik? Som i valet mellan demokrati eller fascism sällar sig till barbariet?

Det är frågor stora nog för att motivera en uppräknings av kulturbudgetarna för stat, regioner och kommuner till åtminstone 2020 års nivå. Ändå går utvecklingen i motsatt riktning. Efter 2010-talets nedläggningar av kulturpolitiska flaggskepp som Rikskonserter och Riksställningar har den nuvarande regeringen satt hela det svenska kulturlivet på svältkost. Pengarna till Kulturskolan har halverats. Stödet till kulturtidskrifter har minskat. Bidragen till regionernas kulturverksamhet har skurits ned. 80 procent av landets bibliotek tvingades i fjol minska sin verksamhet och över hälften av landets kommuner drog ner på kulturen. Filmstödet ligger kvar på samma nivå som 2017.

Men även den bildade borgerlighetens bastioner har drabbats: Dramaten har minskat både på personal och föreställningar. Dansmuseet har stängt, Nationalmuseum har dragit ner öppettiderna och Naturhistoriska riksmuseet är mer eller mindre fallfärdigt. Genom en dysfunktionell hyresmodell betalar de centrala museerna hutlösa summor som går direkt tillbaka till staten.

Den strukturella underfinansieringen och den ökande pressen på ”breddad

finansiering” markerar ett brott med den socialdemokratiskt präglade kulturpolitik som ofta sägs ha sin grund i 1974 års kulturpolitiska målsättningar. Dessa mål utgick från två bärande tankar: dels förbättrade villkor för kulturarbetare i form av statligt stöd till en mängd konstformer, dels ökad tillgänglighet och delaktighet för breda folklager. Det specifika innehållet skulle dock lämnas till kulturskaparna själva: staten skulle hålla ”armlängds avstånd” till kulturen.

Målen står i det stora hela fast än idag. Den viktigaste förändringen gjordes 2009, då den borgerliga regeringen tog bort formuleringen om att kulturpolitiken skulle ”motverka kommersialismens negativa verkningar”. Principen om armlängds avstånd gäller i princip fortfarande, även om Sverigedemokraterna systematiskt attackerar den. Detta yttrar sig inte bara genom inrättandet av en svensk kulturkanon, utan också genom återkommande lokala konflikter där SD:s kommunpolitiker menar sig ha rätten att diktera vilken kultur som ska finansieras offentligt.

KULTURPOLITIKEN går hand i hand med folkbildningspolitiken. Sakpolitiskt handlar den framför allt om folkhögskolor och studieförbund. En stor del av det dagliga svenska kulturarbetet försiggår här. Genom skrivarkurser, studiecirklar, musikutbildningar, replokaler, målarkurser och filmutbildningar skapas det svenska kulturlivets fundament. Några folkhögskoleelever blir så småningom professionella kulturskapare. Majoriteten slutar dock i helt andra yrken, men

”Pengarna till Kulturskolan har halverats. Stödet till kulturtidskrifter har minskat. Bidragen till regionernas kulturverksamhet har skurits ned. 80 procent av landets bibliotek tvingades i fjol minska sin verksamhet.”

fortsätter att göra film och musik, spela teater, måla och gå i skrivarcirklar. De är kulturens stora massarmé i Sverige.

Folkhögskolorna erbjuder i princip tre slags kurser: ”allmänna kurser” för grundskole- eller gymnasiebehörighet, behörighetsgivande yrkesutbildningar och ”särskilda kurser” där just specifika estetiska utbildningar ingår. Enligt alla rapporter drabbar nedskärningarna främst särskilda kurser. Hur är det nu med Kvarnby folkhögskolas serieskola? Nedlagd. I 2025 årsbudget fick folkhögskolorna 2,4 miljarder. I 2020 års budget var motsvarande siffra, omräknad till 2025 års penningvärde, 2,7 miljarder. Ingen svindlande nedskärning, men ändå betydande besparingar. Studieförbunden är mer illa ute. I 2023 års budget fick de 1,8 miljarder, 2026 ska det vara nere till 1,3 miljarder. Räknar man om siffrorna med hänsyn till inflation kan det lugnt sägas att en dryg tredjedel ska bort.

Folkhögskolornas och studieförbundens äldre historia är en del av det demokratiska genombrottet. Folkhögskolorna inrättades av landstingen från och med 1870-talet för att skola unga bondsöner i kommunalkunskap, modernt lantbruk och allmän medborgaranda. I början av 1900-talet kom de första folkrörelsedrivna folkhögskolorna: arbetarrörelsens Brunnsvik 1906, nykterhetsrörelsens Wendelsberg 1908. Efter en del strider tog dom över – eller inlemmades i – böndernas modell för statsstött, folkligt rekryterad elitutbildning.

Studieförbundens historia började när socialdemokraten Oscar Olsson 1902 hittade på studiecirkeln som studieform. Olsson var aktiv i nykterhetsrörelsen, som i början av 1900-talet var Sveriges starkaste folkrörelse och formativ för klassalliansen mellan arbetare och småborgerliga skikt. 1912 beslutade riksdagen om statsbidrag till studiecirkelbibliotek på villkor att studiecirkelföreningen ingick i ett riksförbund. Olika klassintressen bildade sina förbund, arbetarrörelsen ABF 1912. Denna institutionaliserade folkbildningsstruktur har stått sig i över hundra år, naturligtvis med avsevärda modifieringar.

Idag är hela detta kultur- och folkbildningsbygge under angrepp. Parisa Liljestrand har annonserat övergången till köp- och säljkultur och

ökat utrymme för sponsring och privata finansier. Högerens opinionsbildare följer henne i härlarna. I ett debattinlägg om folkbildningens framtid skriver Svenska Dagbladets politiska cheffredaktör Tove Lifvendahl att folkbildningen måste ”nä ökat oberoende” genom att skaffa sig ”en mångfald av finansiella källor” i form av ”privata aktörer – filantroper, donatorer, stiftelser, fonder, vänföreningar, alumninätverk, crowd funding-givare och företag.” Emellanåt tar sig dessa svärmerier för en privatiserad kultur pekoral uttryck, som när tre moderater i Gävleborg hävdar att ”kulturen blomstrar när den ges frihet att växa”.

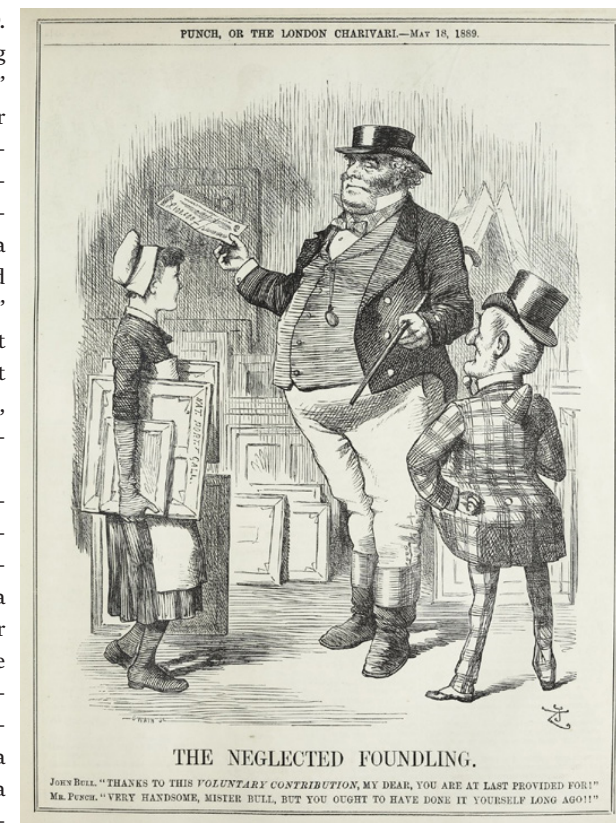
Det låter vackert, men vad handlar det egentligen om? Makten över kulturutbudet förskjuts från demokratiska institutioner till kapitalet, samtidigt som deltagande i kulturen blir en fråga om individuell konsumtion. Problemet är naturligtvis inte bara att hela idén om att kulturen ska bygga på individers konsumtionsval är orealistisk: om vanligt folk inte har råd att köpa mat kommer dom inte lägga slantarna på *Trollflöjten* eller ens en Lars Kepler-pocket. Ett lika allvarligt problem är att kultur utifrån detta perspektiv inte är en rättighet för alla, utan en möjlighet för dom som har råd. Som flera kritiker har konstaterat slår den borgerliga snålhetens kulturpolitik kanske hårdast mot barnen, som trots att de enligt lag har rätt att ta del av konst och kultur snart kommer vara helt beroende av sina föräldrars ekonomiska förutsättningar. Så cementeras klasskillnaderna, och kultur blir en lyx för de privilegierade. Dessutom: när deltagande i kulturen reduceras till ett individuellt konsumtionsval undermineras det kanske allra viktigaste för en demokratisk kulturpolitik: att skapa förutsättningar för ett gemensamt kunskapssökande och meningsskapande i breda folkgrupper.

VAD SKA VI SÄTTA EMOT allt detta? I sin egensinniga bok *Kulturstrider & statskonst* från 2021 urskiljer Mikael Löfgren olika typer av kulturpolitik i Sverige sedan sekelskiftet 1900. Modellen från 1974 kallar han för ”kulturpolitik som fördelningspolitik”. Den borgerliga motpolen kan man se som ”kulturpolitik som näringspolitik”, manifesterat i revi-

sionen av de kulturpolitiska målen 2009. Här räknar man på kulturektors bidrag till BNP, talar om den ”kreativa klassen” och funderar på hur evenemangskultur kan locka turister och tillväxt. Den statliga innovationsmyndigheten Vinnova kultursponsrar i Norrland som ”en billig investering” för att göra Norrlandsstäderna attraktiva för företag och kvalificerad arbetskraft. ”Det svenska musikundret” lyfts gärna fram. Undret är dock inte att folk i Sverige sjunger i kör eller har lärt sig spela ett instrument på Kulturskolan, utan att ABBA och Aviici genererar exportinkomster.

En annan löfgrensk kategori är ”kulturpolitik som minnespolitik”. Kulturkanon är det mest aktuella exemplet. Projektet med en statlig kanon är på många sätt en betydelslös icke-fråga som håller kulturdebattörerna borta från viktigare saker. Men grundfrågan, slaget om historien, är inte betydelslös. Sverigedemokraterna utövar den när dom vill införa kulturkanon eller resa statyer av svenska kungar. Vad ska vi minnas? Från vänsterhåll finns här två tänkbara strategier. Antingen att säga: ”Vi ska inte minnas; vi ska göra något nytt”. Eller, betydligt klokare: ”Det är det här vi ska minnas” – historien får inte överlämnas till reaktionen. Man kan påminna om tidskrifter som *Arbetarhistoria* eller sedan länge nedlagda *Folkets historia*.

Det Löfgren kallar för ”kulturpolitik som identitetspolitik” är svårhanterligt. Vilkas identitet och varför? Ofta har identitet kommit att sättas emot klass. Det är inte givet – prova att i stället för *identitet* tala om *medvetenhet*! Löfgren påminner om *proletkult*, den tidiga sovjetiska kulturpolitik som skulle skapa ett nytt klassmedvetande. I Sovjet fick den dock snabbt ge vika för en kulturpolitik som prioriterade grundläggande

kunskapsbehov hos en delvis illitterat befolkning och så småningom uppslutning kring symboler för nationell enighet. Som identitetspolitik kan man faktiskt också beskriva den rörelse under 1900-talets andra hälft som ibland kallas *folkets kultur*, med *Folket i Bild/Kulturfront* som ideologiskt centrum. Och i dag utträtt till exempel Arbetarskrivares tidskrift *Klass* ett nyttigt arbete för att synliggöra arbetarklassen och stärka klassmedvetandet.

Ett annat perspektiv har idéhistorikern Per Sundgren i sin avhandling från 2007 om arbetarrörelsens kulturpolitik ”från August Palm till Tage Erlander”. Sundgren ser en grundläggande fråga under hela denna period: högt eller lågt? Klassen ska höja sig och erövrar dom kun-

En satirteckning från den brittiska tidningen Punch.

”Sponsring och donationer från företag, stiftelser och privatpersoner ska bli en viktigare finansieringskälla, och makten över kulturen ska förskjutas till kapitalet.”

skaper och kulturella uttrycksmedel som gör det möjligt att förstå och förändra världen. Det låga kan, beroende på rörelser i tiden, förstås som kommersiell massmarknadskultur, Calle Jularbo eller rock’n’roll. Men vad är det låga i dag? X, influencers, *Love is Blind*? Och vad är det höga som arbetarklassen bör tillägna sig?

Diskussionen om en socialistisk kulturpolitik är inte enkel. Man kan ändå konstatera att socialistisk kultur skjuter fart i tider av folkligt uppsving. När fackföreningsrörelsen var bred och stark gav den ut förbundstidningar i upplagor ibland över 100 000 med ett rikt kulturmaterial där många arbetarförfattare publicerade sina första noveller eller dikter. Dom olika bildningsidealen som ställs mot varandra i början av 1900-talet, eller folkets kultur, progrgrörelsen och annat på 1970-talet är goda exempel. Det är inte en slump att den institutionella, regeringsreglerade kulturpolitiken då förflyttas i folklig riktning: nya folkhögskolor och studieförbund kring 1910, en progressiv kulturpolitik på 1970-talet. När breda folkliga rörelser växer sig starka, förskjuts också statlig politik i folklig riktning. Och när dom marginaliseras eller försvinner blir det istället eliterna som approprierar kulturen för sin egen vinning.

Det är där vi står idag. Den blåbruna regeringens mål är att kulturen så lite som möjligt ska bekostas kollektivt och så mycket som möjligt av den enskildes ekonomiska val på marknaden – sen må det vara den enskilda konsumenten, en stiftelse eller ett företag som väljer. Det ligger inte bara snålhet bakom detta, utan en ideologisk övertygelse. Tilltagande klassklyftor och minskat kollektivt

kunskapsbygge behövs när kapitalet för sin överlevnad störtar sig allt djupare i dumheten. Om den krisande kapitalismen ska klara sig måste kulturen strippas på sin subversiva kraft och inte längre vara ett kollektivt sökande efter ny kunskap, nya uttrycksformer och nya tankevärldar – det vill säga allt det som formerar ett tänkande folk.

Parisa Liljestrand har sagt att hennes uppgift inte är att driva kulturfrågor. Vi får göra det i stället. Vi får försvara folkbildning och offentligt finansierad kultur och utveckla de institutioner som bär upp dem. Vi får utveckla det folkliga kulturarbete som hela tiden pågår. Och vi får fortsätta diskussionen om vad socialistisk kultur är.

ANNA ERIKSSON är kulturarbetare och skribent.

OLLE JOSEPHSON ingick under många år i Clartéredaktionen. Han har bland annat arbetat med språkpolitik.

TEXT: SHABANE BAROT

Konsten som motstånd

I dag beskrivs konst och kultur ofta som något att ”konsumera”. Men konsten är ingen chokladkaka, utan en plats för människors drömmar om en annan värld. Shabane Barot har återvänt till den 50-årsjubilerande *Motståndets estetik*.

ÅR 2006, NÄR ALLKONSTNÄREN Peter Weiss skulle ha fyllt 90 år – och jag själv var 20 – uppmärksammades hans konstnärskap av en rad svenska institutioner. Dagens Nyheter lyfte fram Weiss på sin kultursida i ett helsidesuppslag där Stefan Jonsson i artikeln ”Sanningen i ett lavablock” diskuterade idéromanen *Motståndets estetik*, Weiss mest berömda verk. Jag hade aldrig tidigare hört talas om Peter Weiss, men läste Jonssons text glupskt och gick sedan till bokhandeln och köpte *Motståndets estetik*. Den hade kommit samma höst i en ny röd pocketutgåva, där originalets tre volymer slagits ihop till en enda.

Motståndets estetik rör sig mellan olika tidsplan men utspelar sig huvudsakligen i Europa innan

och under andra världskriget. Romanens närmare 1 000 sidor (som nästan saknar styckeindelning) myllrar av personer och platser, men i centrum står en grupp unga tyska kommunister. När romanen inleds år 1937 befinner de sig på Pergamonmuseet i Berlin för att betrakta den berömda frisen, ett verk som för mer än två tusen år sedan pryddes altaret i den grekiska stadsstaten Pergamon. Läsaren kastas rakt in i kampen mellan gudar och titaner som frisen avbildar och vidare in i den diskussion som berättarjaget och hans vänner Heilmann och Coppi för om verkets politiska historia och funktion. Titanerna, som i frisens stridsscener trampas ned och besegras av de grekiska gudarna, representerar i den

analys vännerna utvecklar såväl det pergamonska samhällets som det samtida Tysklands underkuvade massor. Det är en rörelse genom ett slags maskhål i historien som är typisk för Weiss roman:

”I det dämpade ljuset såg vi så de slagna och döende. En av dem som tvingats ned hade den rovlystna hunden hängande över skuldran och andades ut sitt liv genom den öppna munnen. Hans vänstra hand låg matt på den framstormande Artemis läderklädda fot, hans högra arm var redan ännu lyft i självförsvär, men i höfterna kallnade han redan, och hans ben hade blivit till en svampig massa. Vi hörde slagen av knölpåkarna, de gälla visselpiporna, blodets plaskande. Vi blickade tillbaka in i en förgången tid, men för ett ögonblick skymdes också perspektivet mot framtiden av en massaker som tanken på befrielse inte förmådde tränga igenom”.

Berättarjaget och hans vänner är 15-20 år gamla arbetare, skolade vid ”den kommunala aftonskolan, samlingspunkt för proletärer och avhoppade borgare”. Karaktärerna är baserade på och bär namn av tyska antifascister som var verksamma under jord i Nazityskland, medan det fiktiva berättarjagets livshistoria har drag av Weiss eget. De unga vännerna tar spjörn mot konst- och litteraturhistorien i sin förståelse av samhället och träder i dialog såväl med konstens produktionsförhållanden som dess symbol- och formspråk. Romanen gör nedslag i verk som oljemålningen ”Medusas flotte” av den franske konstnären Theodore Géricault, byggnader som det kambodjanska templet Angkor Vat och romaner som Karin Boyes *Kallocain*. Weiss spränger kanoniseringens ramar och levandegör de klassiska verken. De framträder i romanen på olika nivåer: Pergamonfrisens ”inre” berättande verklighet gestaltas, dess historiska och politiska förutsättningar diskuteras samtidigt som frisens stridande parter

lyfts ur sin egen tid för att sättas i förbindelse med de kämpande kollektiven i ramberättelsens europeiska 1900-tal. Genom sina rörelser fram och tillbaka i tiden spänner *Motståndets estetik* över de senaste två tusen årens historia av motstånd, hopp och nederlag.

För mig blev mötet med *Motståndets estetik* också en del av ett politiskt uppvaknande. Jag kände inte till särskilt mycket om tysk kommunism eller spanska inbördeskriget när jag slog upp första sidan, så för mig präglades läsningen av fasa över allt detta som hänt utan att vi ens fått lära oss det i skolan. Weiss roman ekar av samma känsla som den italienska författaren Elsa Morantes – stilistiskt väsensskilda – roman *Historien* från år 1974, utgiven strax innan första bandet av *Motståndets estetik*: historien är en skandal som har pågått i tio tusen år. Det är ett slags antidogmatisk och antideterministisk syn som utvecklas i båda romanerna, som i övrigt skildrar andra världskriget och fascismen på mycket olika sätt. Det finns ingen glättig tilltro till socialismens oundvikliga seger i *Motståndets estetik*. Tvärtom präglas romanen av en väldig tyngd, av förtvivlan över arbetarrörelsens nederlag mot fascismen och över det förtryck och lidande som fortgått och ständigt fortsätter. Det betyder inte att romanen uttrycker hopplöshet: hoppet står att finna i det kollektiva lärandet, i de kämpandes gemenskap och i motståndets kontinuitet i tid och rum. I romanens tredje del (som för övrigt är en fantastisk skildring av Stockholms sedd ur tyska exilsocialisters ögon) låter Weiss karaktären Max Hodann, baserad på en tysk läkare och sexualupplysare med samma namn, ge uttryck för följande hållning:

”Konst var liktydigt med humanitet, hade Hodann sagt, ty utan detta deltagande i livet, denna ständiga kamp mot självuppgivelsen, detta inre tvång att belysa situationen ur ständigt nya aspekter, vore

Peter Weiss var också konstnär. *Die Maschinen greifen die Menschen an*, 1935. CC 3.0.

konstens vittgående verkan obegriplig. [...] Konsten måste, enligt Hodanns ord, uppväga något av det som inte hade realiserats av politiken.”

Motståndets estetik låter konsten fungera som kunskapssfär i egen rätt, som en källa till förståelse och analys som inte låter sig reduceras till det politiska men ändå bär människors förhoppningar och drömmar om en annan värld: en organisk del av såväl liv som motstånd. På romanens sista sidor, vid krigsslutet i maj 1945, planerar berättarjaget hur han ska återvända, ensam den här gången, till Pergamonfrisens i Berlin ”på vilken jordens söner och döttrar res-

te sig mot de makter som ständigt på nytt ville ta ifrån dem det som de kämpat sig till”. Berättarjaget ser sina stupade och mördade vänner och föräldrar bland de stridande, men Weiss skriver även in jordens fördömda i scenen: svarta och bruna ansikten, ”gula ansikten under hjälmars av flätad bast” som en referens till samtidens Vietnamkrig. Språnget in i vår samtid ter sig kort.

SHABANE BAROT är läkare och medlem i Clarté.

”Min farsa som kör buss har lärt mig mer om litteratur än kulturkanonens högerspöken”

I början av september presenterades förslaget till en svensk kulturkanon. Litteraturkritikern Sara Abdollahi är en av dem som har ifrågasatt projektet. Clarté fick en pratstund med henne om kultur, kanon och klass.

CLARTÉ: Flera kritiker har hävdat att projektet med en svensk kulturkanon är ett sätt att förskjuta fokus från regeringens nedskärningar av kulturen. Är kulturkanon bara en täckmantel, eller finns det reella politiska drivkrafter bakom den?

SARA ABDOLLAHI: Vi lever i ett samhälle som styrs av Kalle Anka-politiker som har raserat infrastrukturen, vården, skolan och biblioteken. Dom är dessutom kulturföraktande, vilket märks i hur kanon har tagits fram. Mästerdirigenten Lars Trägårdh beskriver sitt projekt som

”ett nationalistiskt uppfostringsprojekt” och använder sig av folkhemmets renhetsiver för att tukta människor. Hur ska en person vars litteratursyn är så uppbygglig bidra till att någon överhuvudtaget vill öppna en bok? Lars Trägårdh är auktoritär, men har ingen som helst auktoritet vare sig det gäller kultur eller litteratur.

Förutom kanon, lägg till medborgartester och kartläggning av ”invandrades värderingar” så är den rasistiska cirkeln sluten. Om man avfärdar kulturkanon som ett spel för gallerierna underskattar

”Detta är ett borgerligt försök att trimma ner en vacker skog av kultur till en krattad liten park.”

man hur en förgiftning av språket och kulturen är en del av de samhällsförändringar som leder till fascism. Vi som har en röst i offentligheten och värnar om litteraturens autonomi bör inte vara så slappa i våra analyser. Detta är ett borgerligt försök att trimma ner en vacker skog av kultur till en krattad liten park. Och det med våra surt förvärvade pengar. Om det är ett PR-jippo är det ett väldigt dyrt sådant. Vad fan får vi för pengarna?

CLARTÉ: Du har tidigare hävdat att kulturkanon är paternalistisk och att personer från arbetarklassen har använts som ”slagträ” i debatten. Vad menar du med det?

SARA ABDOLLAHI: Jag är uppväxt i ett arbetarklasshem i Iran och senare här i Sverige. Finns det några jag tycker har kunnat mycket om litteratur och andra kulturformer är det människor från den klassen, medan dom som kallas för ”kulturbar” och kanske fått tillträde till exempelvis teater med modersmjölken inte tar kulturen och litteraturen på liv och död.

Vi, alltså sådana från hem som jag, läser och skriver, tittar på film och teater, lyssnar på musik, spelar teve- och datorspel för att vi är nyfikna och undersökande som vilka andra vanliga människor

som helst. Trots det framställs vi som om vi vore korkade bara för att vi kommer från hem där våra föräldrar inte läser kultursidorna, sliter ut sina kroppar, inte har råd att gå i pension. Det är ett otroligt snävt perspektiv. Min farsa som kör buss i Borås har lärt mig mer om litteratur och klassisk musik än några högerspöken som nu försöker zombifiera kulturen.

CLARTÉ: Vänstern har varit skeptisk till en nationell kulturkanon i Sverige. Men bör vi vara kritiska till kanon-tankens i sig, eller skulle man exempelvis kunna tänka sig ett slags socialistisk kanon som lär människor om arbetarrörelsens historia?

SARA ABDOLLAHI: Jag är skeptisk till att kategorisera författarskap som ”arbetarförfattare” eller på ett ideologiskt sätt. Litteraturens autonomi ska alltid gälla. Däremot tror jag på att låta tusen kanon blomma och lyfta fram verk som visar samhällets skuggsidor och hur klass, rasism och misogyna strukturer slår till i samhället. Jag tänker på poeter och författare som Johan Jönson, Andrzej Tichý och Johannes Anyuru. Det skulle bli en kanon som inte visar upp en storslagen berättelse om Sverige, utan en fragmentarisk historia.

TEXT: ANDERS TEGLUND

Fantasins kris

När läsningen minskar och kulturen skärs ner riskerar människors fantasi att utplånas. Om vi förlorar förmågan att föreställa oss något annat än det rådande går vi miste om en av våra viktigaste politiska tillgångar.

REGERINGEN ÄLSKAR ingenjörer. Det råder en idé om att ingenjörlandet Sverige befinner sig i kris och att det ska tillskjutas mycket pengar åt deras håll, samtidigt som regeringen kapar i anslagen till kultur- och folkbildning.

Jag vet inte om det hänger samman, men på senare tid har mitt flöde fyllts av reklam för utbildningar inom samhällsbyggnadsfältet. De visar fotografier på vindkraftsparkar och människor i bygghjälmar som strålar av självsäkerhet. Det byggs vägar och fastigheter. Broar och tunnlar och vidsträckta solcellsparkar. Efter en tvåårig yrkesutbildning till byggprojektledare kan man dessutom få en svinbra lön.

Jag är fascinerad av stora byggen och drömmer mig in i en tillvaro där jag går runt på en grusig byggarbetsplats iklädd neongul varseljacka. Jag har hjälm med visir och hörselkåpor. Jag bär en läsplatta med ett tjockt gummiskydd som tål vatten och stötar. Jag

tvekar inte, jag löser problem. Jag bygger samhället. Jag leder en process från armeringsjärn till färdiga bostäder. Jag föreställer mig hur människor sedan kommer att flytta in, hur de kommer att fira sina födelsedagar, balsamera sina hårsvall och tjafsa med sina syskon och pussas när lamporna har slocknat och duka fram chipsskålar och ... nä. Nu rycktes jag med av min egen fantasi. I verkligheten saknar jag läsplatta med stöt- och vattentåligt gummiskydd. Jag har en vanlig laptop.

FANTASIN ÄR EN mänsklig kraft vars utlopp är svårt att stoppa. Det är bland annat därför som vi omger oss med konstnärliga uttrycksformer. Inom rockmusikens domän kan man få smeta in sig i blod och skrika ut sitt hat. Hos litteraturen kan man leva sig in i dramat när någon ligger med sin granne ... eller dödar den.

Jag undrar om vi befinner oss i en fantasins kris. Det finns tecken på det. Folkbildningens och läsningens kris är illavarslande och kan komma att ha konsekvenser vi inte kan överblicka. Grejen med fantasin är just den att den är så himla oberäknelig. Om fantasins vanliga artärer proppar igen verkar det som om den letar sig ut på andra ställen. Är det därför som företeelser som fake news, troll och dinosaurier börjar dyka upp som faktorer vid parlamentariska val?

Att leva i fantasins kristider innebär att utsätas för ständiga eldprov. Vissa delar av fantasins kris har akuta uttryck, som när unga människor som drömmer om ett bättre liv dras in i gängvåld. Andra kommer långsammare: som när årtionden av bostadssegregation plötsligt får konsekvenser. Till exempel att vi inte kan föreställa oss ett samhälle där människor med olika bakgrund eller ekonomisk standard skulle kunna bo grannar eller att deras barn skulle kunna gå i samma skolklass.

De långsamma och akuta kriserna brukar hänga samman i komplexa mönster. Utmaningen för oss är att hantera en kris utan att samtidigt bädda för en annan, och hur vi ska gå till väga i praktiken är inte helt enkelt.

Här har allas vår förmåga att fantisera en nyckelfunktion. Vi kan nämligen prova oss fram och konstruera fiktiva samhällen och teorier som inte finns i verkligheten. Vi kan erfara hur livet påverkades i äldre samhällssystem och vi kan se hur framtida kan komma att bli. Denna förmåga att förflytta oss i tid och rum är inget annat än en superkraft.

Många skrivande människor har försökt fantisera ihop olika typer av samhällen. Om vi föreställer oss ett samhällsbygge likt det som författaren och juristen Thomas More skriver fram i *Utopia* - där han också myntade begreppet utopi - från 1500-talet stöter vi omgående på en rad utmaningar. På denna fiktiva icke-plats är allt ägande avskaffat, vilket gör människorna fria och lyckliga. Genom att utveckla idén i en semi-litterär form kan More testa sin vision. Han ger Utopia vissa auktoritära drag och det väcker frågor om rättvisans gränser. Människorna verkar fräntagna sin mänskliga oberäknelighet och kreativitet, de bara inrättar sig.

Är Utopia en lycklig plats? Enligt boken är den det, men som läsare blir man misstänksam. För vad händer om dogmatiska tendenser i samhället dras till sin yttersta spets? Här kan exempelvis de dystopiska framtidsskildringarna 1984 av George Orwell (1949) och *Tjänarinnans berättelse* av Margaret Atwood (1985) hjälpa oss att förstå riskerna med en alltför koncentrerad maktapparat. Och i vår samtid känns plötsligt inte det orwelliska mottot ”krig är fred” lika främmande som för några årtionden sedan, även om jag förmodar att de flesta fortfarande inser dess absurditet.

Men vare sig de utopiska eller dystopiska skildringarna erbjuder några konkreta recept på hur vi borde forma rättvisa samhällen. De är snarare testbanor där vi kan placera fiktiva människor i ett visst scenario, låta dem agera med varandra och se hur deras liv påverkas.

LITTERATUREN KAN BERÄTTA för oss om hur människor gör skada, men den ger oss inga fasta plandokument för hur rättvisan borde tillämpas eller hur sociala skillnader ska hanteras. Dessa problem har samhällsteoretiker och filosofer tagit sig an.

Bland en av samtidens mer ambitiösa försök återfinns den politiske filosofen John Rawls. Han vill med boken *A Theory of Justice* (1971) ta ett helhetsgrepp på rättvisan och i Platons anda, konstruera några universella och generella principer som vi kan bygga samhället kring. Målet är att presentera en teori som går att implementera. Rawls månar om att individens suveräna behov måste tillgodoses. Hur ska vi distribuera välbstånd och friheter utan att förtrycka människor i alltför auktoritära system?

Rawls menar att rättvisan ska värnas genom två grundläggande principer. Den första rör jämlikhet och grundläggande mänskliga rättigheter som rösträtt och yttrandefrihet. Den andra rör sociala ojämlikheter och reglering av resurser och välbstånd. Teorin befinner sig nära den liberala demokratin. Här rör han sig på ett objektivt och rationellt plan av regleringar, lagar och andra organisatoriska verktyg.

Men det finns problem. Det mest uppenbara blir för mig att vi har med människor att göra. Människor är ju fuckups! Vi kommer inte hela vägen

till ett rättvist samhälle enbart med rationella argument och logiskt tänkande från filosofer. Rawls skriver att han ”förutsätter att människor har diverse brister i fråga om kunskap, tänkande och omdömesförmåga” och att deras omdömesförmåga sannolikt är ”förvrängd av ångest, partiskhet och en upptagenhet av den egna angelägenheten”. Först när man släpper taget om det rationella och tillåter sig att vila i okunskap öppnar man upp för det enligt Rawls nödvändiga perspektivskifte som krävs för att uppnå rättvisa. Först då kan vi bygga ett samhälle som också kan hantera att människor gör fel.

Vid beslutsfattande som påverkar andra människor har Rawls konstruerat en tankemodell som han kallar ”okunnighetens slöja”. Den går ut på att man ska frigöra sig från sin egen position i samhället och i stället ta beslut utifrån en slumpmässighet om var man själv kommer befinna sig när beslutet är taget. Om beslutsfattaren plötsligt skulle befinna sig på den sämst belägna positionen i samhället, hur skulle hen då påverkas av beslutet? Kan beslutet vara gynnsamt för människor i denna position kommer det enligt Rawls vara gott och rättfärdigt.

Modellen föreslår inget fullständigt omstöpande av samhällsordningen, utan bara att beslutsfattare tar de sämst ställda i beaktande. Ändå ter det sig som ganska radikalt i vår tid.

VI VET ATT det är omöjligt att placera sig i en annan människas kropp. Denna tankemanöver förutsätter en förmåga till rollskifte som sträcker sig bortom rationella teorier och instrumentella dokument. Mentalisering är ett namn på vad som krävs. Fantasi ett annat. Empati ett tredje. De handlar alla om att lämna sig själv och öva på att se saker ur den andres perspektiv. Dessa förmågor är viktiga för oss som sociala varelser.

I antologin *Människan och läsandet: Aspekter på en livsavgörande aktivitet* (2024) skriver författaren Kristoffer Leandroer om hur läsprocessen är en kognitivt krävande process som liknas vid att drömma i vaket tillstånd. Det vi läser aktiverar bilder ur vår hjärna, och på så vis ”gestaltar vi någon annans erfarenheter med hjälp av våra egna”, vilket innebär en övning i såväl fantasi som empati.

Vi tillägnar oss erfarenheter om saker som andra har varit med om. Det Leandroer framhåller är det livsviktiga sambandet mellan fantasi, empati och människors överlevnad.

Om vi i vårt handlande ska föreställa oss hur det är att vara i en annan kropp erbjuder litteraturen en praktisk övning i att expandera fantasin. Vi kan öva oss i förmågan att kunna se hur stenar gräter eller erfara hur det är att födas i miserabel fattigdom. Principen om ”okunnighetens slöja” för att bygga ett rättvist samhälle fordrar alltså både politisk vilja och en utvecklad fantasi hos beslutsfattarna för att fungera i praktiken.

Fantasin är bryggan mellan saker som är och saker som skulle kunna vara; mellan de politiska ledarfigurerna och hur deras budskap tillämpas; mellan en översiktsplan och en människas vardagsliv; mellan en betongmur och en gråtande sten. Fantasin är i den bemärkelsen ett elementärt demokratiskt verktyg. Fantasin, detta elementära verktyg för mänsklig samlevnad, borde ges status som samhälleligt skyddsobjekt.

Då skulle jag kunna köpa ett sådant där stöt- och vattentåligt gummiskydd till min laptop, ta med den ut i ett regnigt grustag och hitta stenar som gräter. Alla som skulle se mig skulle förstå att där går någon som jobbar med fantasi: en riktig samhällsbyggare.

ANDERS TEGLUND är musiker, förläggare och författare, bland annat till böckerna *Cykelbudet* (2021) och *Slavdrivaren* (2023).

TEXT: FRIDA RÖHL

Skotten ekar genom historien och salongerna

Orättvisorna, våldet och kampen har alltid funnits där att spegla. Trots allt mörker vill regissören Frida Röhl inte ge upp tron på en teater som kan förändra världen.

DET ÄR MÖTE PÅ TEATERN. Vi diskuterar hur vi ska följa upp aktionen vi gjorde i våras kring boken *Här var vårt hus: Barns berättelser från Gaza*. Aktionen där vi fick med oss nästan alla teatrar i hela Sverige som unisont gav röst åt barnens berättelser i boken. Nu är det snart bokmässa, och på teatern ska det anordnas ett samtal. Vad kan man göra, blir vår frågeställning. Leder aktioner till förändring?

På kvällen läser jag om Jan Eliasson som protesterar, att palestinska representanter portats från FN-samtalen i New York, de kommer att nekas visum. Han är åttiofem år gammal, men känns mer stridbar än sina politiska barnbarn. I Sverige nekas plötsligt skådespelerskan Ranin Odeh från The Freedom Theatre i Jenin visum. Hon har besökt Sverige tidigare och ska hit för att möta Unga Klara och prata på Bokmässan. Hon kan berätta om teaterns betydelse för barn som lever med våldet tätt inpå. Hon har en djup kunskap om det som media försöker rapportera om vad gäller situationen i Gaza. Vad är det som skrämmer så med palestinsk närvaro?

Vår statsminister mumlar som en konflikträdd liten pojke, han vill inte kalla situationen i Gaza för folkmord. "Jag tror att vi skulle få väldigt stora problem om vi bortsåg från de juridiska bedömningar som har legat till grund historiskt för just folkmordsfrågan, och plötsligt göra politiska bedömningar. Det vore dåligt för alla", säger han i *Aftonbladet* i slutet av augusti. Vad det är som vore dåligt för alla förklarar han inte.

På nyheterna fortsätter bildflödet av lidande palestinska barn. Nästan som ett frosseri. Visuellt är de otäckt lika serierna på Netflix. Det är nästan som om den visuella världen skapar mer distans. Gaza blir fiktion, människorna blir fiktionaliserade.

En liten pojke jag mötte för många år sen gör sig påmind. Han kom från Rafah och hade skickats av sin pappa in till Gaza City för att tigga pengar. Pappan hade skadats och pojken behövde hjälpa till att försörja familjen. Det här var hans första dag. Jag var i Gaza för att samarbeta med en teatergrupp. Han fick syn på oss och började desperat be om

pengar. Till slut föll han ihop och grät. Vi satt i en trappuppgång och lyssnade på hans berättelse. Den gick rakt in i mig, jag lovade mig själv att alltid minnas honom. Han var elva år gammal och lärde mig vad verklig desperation är. Han gjorde Gaza verkligt för mig. Jag undrar om han lever i dag.

På mötet pratar jag om min tro på att världen är möjlig att förändra. På att beslut kan rivas upp, att beslutsfattare går att påverka, att världen tillhör alla människor som bor i den.

Jag vill att publiken, efter vårt samtal om boken, ska lämna teatern med en känsla av att deras röst har en mening, säger jag bestämt, men inom mig har något annat slagit rot. En gnagande uppgivenhet som jag försöker slå bort. En känsla av maktlöshet. När jag går från mötet sätter jag mig på scenen och tänker.

Min oro över framtiden skär som rakblad i mitt hjärta. Jag försöker stanna upp. Andas. Försöker att inte fly från mina frågor. Är det någon mening med att försöka åstadkomma förändring? Är mänskligheten ens värd att räddas? Varför ska mänskligheten räddas när den förstör jorden? Och varför göra teater? Varför driva en teater?

Skådespelarna börjar välla in. Vi ska repetera Romeo och Julia. De gör sig redo för första scenen, det är en prolog. Raderna från 1600-talet vibrerar obehagligt träffsäkert in i vår tid: "Ett mörkt kvarter, ett skott, en pojkes lik, allt för att två familjer låg i strid".

Det handlar inte om framtiden, tänker jag. Det handlar om nuet. Våldet har alltid funnits där. Och orättvisan. Kampen är konstant, den tar aldrig slut. Och teatern har alltid speglat den. Teatern är

Entrén till The Freedom Theatre i Jenin, 2011.
Foto: Guillaume Paumier CC-BY.

Repetition på The Freedom Theatre i Jenin, i januari 2014. Foto: Ana Anonim CC BY-SA 3.0.

den plats som kanske kan hjälpa oss att hantera det ohanterbara, hjälpa oss finna vägar vi inte ännu känner.

Albert Einstein sa att fantasin är viktigare än kunskap. "För kunskap är begränsad", skrev han, "medan fantasin omfattar hela världen, stimulerar framsteg och föder mänsklighetens utveckling." Och alla civilisationer verkar ha behövt rum för fantasin, rum som kan öppna upp våra förmågor och få oss att se det vi inte visste fanns.

Tyvärr tar inte snillen som Einstein plats i Tidöregeringen. I dag får svenskt kulturliv – teatrar, konserthus, konsthallar, kulturskolor, kyrkor, museum, kulturföreningar och operahus – dela på 0,65 procent av statsbudgeten. Och många politiker tycker att det är för mycket. "Kulturen måste stå på egna ben", säger de. Men hur de än försöker måla upp bilden av konstutövare som elitistiska utsugare så upphör inte landets medborgare att gå på teater, besöka konsthallar, läsa böcker och lyssna på musik. Det är för att det ger dem något, en vidare blick på världen kanske. Eller nya perspektiv och frågeställningar. Kanske att få gråta eller skratta tillsammans med några andra åt en dum pjäs från 1600-talet. Kanske att sitta i en teaterfoajé och förstå att ens handlingar har en mening.

För en politik som vill värna demokratin, som på riktigt vill främja medborgarnas tro på sin egen röst, som efterlyser tankar som leder till utveckling, är kulturen oundgänglig. En politik som likt Einstein drar nytta av konsten i stället för att göra nytta av den. Som förstår att kulturen måste utgöra 1 procent av statsbudgeten.

Rani Odeh hade kunnat berätta hur en barnteater i Jenin, med hjälp av teaterkonstens förmåga att leva sig in i andra världar, har fått mängder av barn och ungdomar att själsligen överleva livet under en ockupation med våldet ständigt närvarande. Hon hade också kunnat göra de fasansfulla bilderna av ett pågående folkmord verkliga. Hon blir till en symbol, att välkomna henne blir ett erkännande av det lidande det palestinska folket utstår. Och det kanske är det som skrämmer vår statsminister och den svenska ambassadören i Israel som nekar henne visum.

Vår uppväxt är en parentes, säger en skådespelare jag möter upp på kvällen. Olof Palme, Rör inte min kompis, det är parenteser. Vi växte upp i ett samhälle som trodde på att det kunde bli bra för alla. Det är nästan science fiction i dag.

Och på något märkligt sätt ger det mig både kraft och mening. Det vi gör har betydelse. Mötet på teatern under bokmässan är viktigt. Vi måste prata om vad vi kan göra. Vi måste berätta om vår historia. Vi måste spela gamla dramer från 1600-talet. Vi måste förstå att vi är mycket små, men oundgängliga kuggar i ett mänskligt maskineri. Kanske borde människan gå under, kanske inte. Men i dag lever vi, så i dag måste vi förändra världen.

FRIDA RÖHL är regissör och konstnärlig ledare för Folkteatern Göteborg.

TEXT: DANIEL MÖLLER

En mäktigt dånande kör

Kultur och samhälle finns inuti varandra. Daniel Möller prövar några kulturpolitiska lärdomar av arbetet med den prisade dokumentären *Det omätbara*.

JAG HETER DANIEL och var med när filmaren Nils Petter Löfstedt och en liten grupp från filmbranschen, tillsammans med väldigt många svenska omsorgsarbetare, förverkligade en dokumentärfilm med biopremiär hösten 2024. Jag och Nils Petter arbetar till vardags i Studio Himlens mörkrum, en verkstad för produktion av film, fotografi, böcker och utställningar. Dokumentärfilmen i fråga är *Det omätbara* från 2024. Den tog fem år att färdigställa och involverade nästan hundra omsorgsarbetare i inspelningsarbetet. Kan insikter och erfarenheter som vi skaffat i arbetet med filmen fungera som kulturpolitiska ledtrådar? Vi gör ett försök med denna text.

Inspegningsarbetet var omåttligt spännande. Jag var med den sista etappen och lyssnade på Nils Petter när han kom tillbaka från inspelningarna i hemtjänst och förskola, alldeles upptänd av relationerna som han fått syn på genom kameran. "Jag älskade alla i rummet – allihop!" Vad filmen skulle berätta fick flera gånger omprövas då omsorgsarbetarnas tankegångar överraskade. Det fanns en ilska och en upprorslust som vi inte förutsett.

Nils Petters ursprungliga ingång handlade om att gestalta det kloka och mellanmänskligt värdefulla genom att följa mamma och pappa som båda

arbetat i omsorg yrkeslivet ut. Vad gör det med oss att hjälpa andra människor varje dag på jobbet? Liknande frågor tog han med sig i nästa skede av inspelningarna, när han återvände till gamla arbetskamrater och gamla arbetsplatser där hans egna erfarenheter av omsorgsarbetet fanns. Nils Petters sätt att göra dokumentärfilm placerar enligt mig kultur och samhälle inuti varandra, så att kulturens uttrycksförmåga och vårt samhälle är ömsesidigt betydelsefulla och beroende av varandra.

Så arbetar många duktiga dokumentärfilmare. De går ut för att hämta sitt material hos andra. De är hela tiden lyhörda och nyfikna inför vad dessa medverkandes bidrag betyder för filmen. Styrkan är ödmjukheten.

Arbetsättets betydelse för utformningen av en kulturpolitik då? Det skulle kunna vara att stärka anknytningen i de kulturella relationerna: mellan publik och verk, mellan kulturarbetare och publik och så vidare. Som jag ser det började framgången för *Det omätbara* i bandet mellan medverkande och publik. Janne Löfstedt, Nils Petters pappa, åberopar i början av filmen en dansk filosof när han beskriver omsorgsarbetet: "Vad är det han skriver, Kierkegaard? Det är då man måste begripa, att man

Ur *Det omätbara*. Foto: Nils Petter Löfstedt.

vill tjäna och inte härska. Viljan att tjäna. Det är den som ska genomsyra oss.” För att verkligen hjälpa en annan människa måste vi finna henne där hon är och där hon har varit, förstå vad det är hon förstår och hur hon upplever situationen här och nu. Kanske borde vi se många yrkesutövningar och arbetsuppslag i ljuset av denna distinktion? Vem är det jag vill hjälpa när jag jobbar? Hur tjänar jag dem bäst? Har en ny socialistisk kulturpolitik något att tillföra här?

De medverkande i *Det omätbara* styrde berättelsen mot upproret och motståndet i dagens förtryckande arbetsmarknad. De radikaliserade filmen. Det var förbannade undersköterskor, forskollärare och personliga assistenter som drev på. Alla dessa kvinnor och några män i omsorgen gestaltade vad arbetet att på riktigt hjälpa andra människor varje dag innebär. De förklarade: att tjäna en annan människa på riktigt innebär också att använda sitt goda omdöme och därför kräva rätt förutsättningar för att kunna hjälpa. Det är här den grymma konflikten bor: utnyttjandet. Omsorgsarbetarna i dagens väl-

färd går sönder – när de älskar sitt jobb. De berövas nämligen möjligheten att arbeta som de vet att de bör. En forskollärare berättade för Nils Petter att hon drömde om att gå ut i vild strejk och visade klippet från Örebro när Anki Jansson köpte en protest på kommunens personaldag. Anki Jansson startade den utomfackliga folkrörelsen Förskoleupproret, som 2013 och framåt samlade tiotusentals människor i protesterna. Berättelserna om detta motstånd ändrade vad *Det omätbara* skildrar i dagens omsorgsarbete. Om kulturen inte kan fånga upp dessa ”sammhällskänslor” – situationen som de stora befolkningsgrupperna befinner sig i – har den då förlorat sin plats i samhället?

Omsorgsarbetarnas kärlek till det goda arbetet motsvarade hur vi kände inför att få följa dem i Nils Petters bilder. Vi satt fast i dem. Detta gjorde allting glasklart för oss. Vi förstod vad filmen skulle kunna betyda för dem och för alla deras arbetskamrater: några av Sveriges största yrkesgrupper. Vi förstod att filmen rent kommersiellt skulle kunna spela in

riktigt mycket pengar tack vare närheten till dem som den handlar om. Vi visste verkligen var alla som skulle se filmen fanns. Det eldade på oss.

Detta socialt responsiva relationsbyggande måste en kulturpolitik omfamna. Det är ovärdigt att förminska publiken till ett gäng anonyma konsumenter. Läsaren kanske köper en bok men är allt annat än en kund när hon tar del av berättelsen, hon är en medskapare av bokens betydelse och värde. Publik borde inte tänkas som i enkelriktade kundrelationer. Vi gjorde en tursam planering som tillät att vi kunde uppleva filmen i en lång rad förhandsvisningar. Tack vare dem insåg vi hur filmen måste bäras till sin publik. Vi förstod tillsammans med de medverkande som vi bjöd in till filmverkstaden. Vi diskuterade i unika studiecirkel och på strejkbio med sjuksköterskor i juni 2024. Det var konstruktiva och omskakande möten.

En central insikt var hur förödande den samtida tystnadskulturen är. Dess grepp om arbetarna är dödligt, enligt mig. Nils Petter såg den i flera aspekter av filmskapandet, dess vidd och dess konsekvenser växte inför oss varje gång den uppenbarade sig. Han upptäckte en ordlöshet, som verkade hänga samma med omsorgsarbetet som handens kunskap. Ombesörjandet av en annan människa är fysiskt relationellt, tvärsamt och helt situationsbaserat, där och då. Denna relationella expertis fanns överallt men många medverkande saknade begrepp som rätt beskrev den. Vi är ovana att prata om den. Då kom litteraturen och filosofin in i filmen: Jonna Bornemark, Anamarija Todorov, Helene Rådberg med flera hjälpte omsorgsarbetarna och Nils Petter att beskriva vad filmens bilder visar. Han såg också arbetarnas tystnad, arbetarklassens. De tvekade att beskriva hur och varför de var så otroligt duktiga på jobbet. Ingen hade frågat dem om hur arbetet borde planeras, organiseras, utvecklas. Ingen hade undrat: Vad är det som gör att du är så viktig för den här arbetsplatsen? Här blev det tydligt att rösten aldrig ens hade prövats, rösten som subjektivt avgörande, som bär ett värde, som bär den egna expertisen ut till andra. Säkert var detta anledningen till att ord saknades när arbetarna skulle beskriva vad som måste skyddas i omsorgens förutsättningar.

Denna tystnadskultur vet vi förgiftar resten av samhället, när arbetare aldrig ombuds närvara, uttala, besvara, lösa eller utreda samhällets samtal. De ska vara tysta och fortsatt produktiva, billiga och utbytbara. Här märks chefers och ledningars alltmer repressiva arbetssätt i svensk välfärd. De förbjuder, kontrollerar och tystar. De överstyr tolkningar av sekretess och personlig integritet. De står i vägen med kostsamma administrationsarméer i form av kommunikatörer, utvecklingsstrateger och jurister för att hindra samtal mellan arbetare och anhöriga, vårdnadshavare, journalister, till och med arbetarnas egna familjemedlemmar. Cheferna påstår att det är vårdbolagets och kommunförvaltningens egendom: utsagorna som beskriver arbetsvillkor, arbetsmiljö och omsorgens förutsättningar idag.

Detta förminsande kan jag inte se som något annat än som ett vapen i klasskriget. Filmens förlöste dock något som jag menar är motståndet. Det gick snabbt när de medverkande arbetarna förstod att kameran faktiskt var där för deras skull! De svarade ögonblickligen på den beundrande uppmärksamheten, Nils Petters ömsinta nyfikenhet. Vi har alla varit där, när vi känner vår egen varelse i en ny form. Vi får en ny kropp och en ny blick när vi bekräftas.

Detta mångfaldigades när omsorgsarbetarna i publiken mötte omsorgsarbetarna i filmen. Samtalen adderade nya bekräftelser och insikter. Många var fortfarande besvikna, ledsna, uppgivna. Andra i raseri. Flera hänvisade fortfarande sitt öde till ”politikerna, de som bestämmer, det är de som måste se filmen”. Men fler och fler pratade om makten som är deras. Frances Tuuloskorpi och Kristin Linderöth hjälpte till i samtalen. Arbetarna i publiken talade om en sammanhållning och ett ansvar gentemot arbetskamraterna. Alla poängterade något i sina upplevelser av arbetet: ”Det är vi som bär samhället.”

DANIEL MÖLLER är författare, producent och samhällsplanerare.

”Det är ovärdigt att förminska publiken till ett gäng anonyma konsumenter”

TEXT: PER SUNDGREN

Maktförskjutning

Regeringen vill öka privatfinansieringen av kulturlivet så att makten förflyttas till de penningstarka. Bred kultur och kulturpolitik handlar om annat: viktigast är skola, folkbildning och public service. Per Sundgren kommenterar dagens kulturpolitik.

JAG LYSSNAR PÅ Lars Anders Johanssons intervju med kulturminister Parisa Liljestrand. Det är en på många sätt klargörande intervju. Liljestrand är tydlig med att kulturpolitik är en ideologisk fråga och hon är, som hon säger, moderat. Hon vill sänka skatten. Mindre pengar till skattefinansierad kultur innebär ju enligt Liljestrand att friheten att själva välja den kultur vi vill ha ökar. Det offentliga bör alltid hållas i mycket strama tyglar. Det är egentligen ett misslyckande att kultursektorn ska behöva leva på skattepengar. Det gör den ofri. Därför tillsätts en utredning som ska titta på hur finansieringen av kulturen kan breddas, hur andelen privata pengar kan öka.

Moderaterna ställde sig ändå i stort bakom 1974 års statliga kulturpolitik. Det gick helt enkelt inte att sätta sig på tvären när vindarna blåste starkt för en utbyggd välfärd även på kulturens område. Länsbibliotek, länsteatrar, läns museer och länsmusikinstitutioner byggdes ut på regional nivå och i kommunerna startades nya bibliotek och musikskolor samtidigt som det fria kulturlivet och folkbildningen tillfördes nya resurser.

Under loppet av 1980-talet skulle dock expansionen mattas och mot slutet av årtiondet började krav ställas på att kulturpolitiken måste förnyas. Den ekonomiska konjunkturen hade vänt och kritiken mot det traditionella välfärdssystemet växte sig allt starkare, inspirerad av den nyliberala offensiven i Thatchers

Storbritannien och Reagans USA. Till kritikerna sällade sig också inflytelserika socialdemokrater.

På kulturpolitikens område stod man plötsligt inför den nya situationen att kostnaderna för de kulturella verksamheterna inte längre rymdes inom budgeterade ramar. Ekonomin blev en fråga som ingen kulturverksamhet kunde nonchalera. Om den offentliga sektorn snålade med pengarna, varför då inte vända sig till den privata? Frågan ställdes av allt fler kulturinstitutioner. Sponsringen av kultur introducerades som en möjlig lösning på de ekonomiska problemen. I USA hade kultursponsringen sitt genombrott under 1960-talet, i Storbritannien på 1970-talet och i Sverige på 1980-talet.

Sensommaren 1991 utkom rapporten *Kultur som lokaliseringsfaktor: Erfarenheter från Tyskland*. Rapporten, som var författad av journalisten Lisbeth Lindeborg och gavs ut av Industridepartementet, fick ett omedelbart och starkt genomslag på tidningarnas kultursidor. Den skulle också under de kommande åren i hög grad sätta sin prägel på den svenska kulturdebatten. Kulturen var inte längre bara en andlig och estetisk fråga utan också en ekonomisk. Och dess lönsamhet var bevisad.

Jag minns det, för jag var med som kulturborgarråd och ordförande för Stadsteatern. Från Moderaterna var man intresserade av privat biblioteksdrift och föreslog en halvering av anslagen till Stads-

teatern. Dessutom tyckte de att alla verksamheter borde arbeta med sponsring, så det blev ett krav. De flesta försöken misslyckades dock, en del med miljonförluster, och totalt bidrog "sponsringen" högst marginellt till de olika institutionerna. Men kraven på privat finansiering som lösningen på kulturens finansiering har sedan dess ständigt återkommit.

Nu har Liljestrand tillsatt en ny utredning som ska komma med förslag på hur den privata finansieringen av kulturlivet kan öka. Det handlar i vanlig ordning om skattelättnader som ett incitament för privata bidragsgivare. Myndigheten för kulturanalys har granskat frågan och där förefaller man inte alltför optimistisk. Men kanske blir det något? En av ledamöterna i den kommitté som ska utreda frågan är Handelshögskolans rektor Lars Strannegård. Han har gång på gång drivit på för att ett system med skattelättnader ska införas.

Vad dessa ivrare för sponsring och skatteavdrag inte nämner är att det alltid finns en konflikt mellan privata intressen och de kulturpolitiska mål som betonar allas lika möjligheter att delta i kulturlivet. För att inte tala om målet att kulturen ska vara en obunden kraft. Med pengar följer alltid beroenden. Sponsringspengar är nästan alltid tillfälliga och sponsring kräver att resurser avsätts för annat än konstnärlig verksamhet.

Stora institutioner kan kanske ha anställda som har sponsorjakt som sin huvuduppgift, men för mindre institutioner och för de flesta konstnärer och kulturarbetare är det en omöjlighet. Dessutom, och inte minst, blir effekten av dessa skattelättnader att alla skattebetalare måste bidra till den sponsring som privatpersoner eller företag väljer att göra. Makten över kulturlivet förflyttas till dem som har pengar. Om Lars Strannegård och regeringen verkligen vill göra något kunde man ju tänka sig att de miljardärer som står bakom Handelshögskolan betalade lite mer i skatt.

Breddad finansiering handlar i grunden om pengar till den ofta ganska smala, men etablerade professionella kulturen och de stora institutionerna. Konstpolitik helt enkelt. Den breda kulturen och kulturpolitiken handlar om något helt annat. Dess viktigaste institutioner är skolan, folkbildningen

och public service. Dessa institutioner, som formar och påverkar oss alla, är den bas som utgör grunden för allt kulturliv.

Mot denna bakgrund blir frågor om armlängds avstånd, dragqueens och kulturkanon stickspår som leder bort från vad kulturpolitiken i grunden handlar om. Kulturpolitik, liksom all politik, handlar om att styra. Det är precis detta som Sverigedemokraterna har förstått. Samtidigt som de får debatten att handla om identitet och symbolpolitik så skär de och regeringen ned på folkbildningen, hotar public service och slår vakt om ett vinstdrivande friskolesystem.

Vi är alla kulturvarelser. Dagligen skriver vi, messar, fotar, skickar bilder, lyssnar på musik. Vi kanske också är organiserade i en teater- eller musikgrupp, i en kör eller dansgrupp. Då måste det finnas lokaler, replokaler, mötesplatser, scener, helt enkelt en infrastruktur som gör dessa möten och verksamheter möjliga. Mycket av detta arbete sker i dag ideellt, men ofta är folkbildningen, studieförbunden och Folkets Hus och Parker den bas som säkerställer att ett lokalt kulturliv kan uppstå och fungera.

Här borde resurser tillföras. Det är mycket viktigare än skattelättnader för privata finansärer. Men i stället ser vi bara stora nedskärningar. Kulturpolitiken är ideologisk, som Liljestrand med rätta uttrycker det. Bakom kravet på breddad finansiering och privata pengar döljer sig alltid nedskärningar av den offentligt finansierade kulturen. För att få ekonomin att gå ihop kommer teatrar och museer tvingas höja biljettpreiser. Låginkomsttagare kommer att bli allt ovanligare besökare. När det offentliga träder tillbaka är det framför allt det fria kulturlivet som drabbas. Det oprövade och experimentella, alla de unga oetablerade konstnärerna, dansarna, musikerna och teatergrupperna.

Vill vi ha en annan politik, en annan styrning, måste vi helt enkelt välja in andra politiker, som inte är rädda att styra åt ett annat håll.

PER SUNDGREN var kulturborgarråd (V) i Stockholm 1988-91. Han är också författare till doktorsavhandlingen *Kulturen och arbetarrörelsen. Kulturpolitiska strävanden från August Palm till Tage Erlander* (2007).

TEXT: ANNA ARDIN OCH MATTIAS IRVING

Gaza och kampen om folkmordsbegreppet

Sommaren 2025 väckte en konstinstallation i Umeå starka reaktioner när Förintelsen ställdes sida vid sida med Israels folkmord i Gaza. Anna Ardin och Mattias Irving skriver om Förintelsens paradox.

KRITIKEN MOT konstinstallationen var inte ogrundad – att hänga dockor i snaror med Davidsstjärnor innebar att det judiska traumat användes som slagträ i en samtida konflikt, och spelade in i antisemitiska föreställningar om judisk skuld och ett öde att återupprepa Förintelsen. Men kritiken gick längre än så: Själva jämförelsen avfärdades som antisemitism eller relativisering. Därmed flyttades fokus bort från den fråga som verket avsåg att peka på – att det pågår ett folkmord i Gaza, om vi använder den definition som togs fram med Förintelsen i färskt minne.

Frågan om huruvida det som pågår i Gaza är ett folkmord eller inte har under det senaste året

blivit allt mer entydigt besvarad av forskare. Ändå lever otydligheten kvar i den offentliga debatten – där *dolus specialis*, det specifika uppsåtet, blir den springande punkten. Förintelsen har i vår samtid blivit både den självklara måttstocken och ett förbudet jämförelseobjekt.

Med tiden har fler analyser och upprop publicerats. Dessa har kunnat bekräfta det som enskilda forskare, som Raz Segal, tidigt slog fast: Israels agerande uppfyller kriterierna för folkmord.

När nu kunskapsläget klarnat kunde man förvänta sig att även den offentliga debatten skulle bli tydligare. Men i stället har den förskjutits mot större

otydlighet, inte av brist på fakta, utan av ett segt och konsekvent motstånd mot att erkänna att det är just ett folkmord som pågår. De konkreta hänvisningarna till namngivna experter har ersatts av svepande formuleringar om att "ett växande antal akademiker" gör bedömningen att det handlar om folkmord, vilket skapar intryck av att frågan fortfarande är öppen, trots att det i dag råder en överväldigande akademisk enighet i frågan.

Vi har gått igenom offentliga uttalanden från etablerade akademiker under maj-juli 2025, vilket ger ett tvärsnitt av den internationella debatten.

Under maj, juni och juli 2025, en period då lidandet i Gaza tilltog kraftigt, visar vår genomgång att hundratals meriterade akademiker uttryckligen beskrev det som sker i Gaza som ett folkmord. Därtill kommer en okänd andel forskare bland de över 7 000 som undertecknat uppropet *Academic Associations Must Recognise the Genocide in Gaza* med samma budskap (med reservation för överlappning).

Vi har dock också funnit sex uttalanden, från totalt elva akademiker, som argumenterar för att Israels agerande inte utgör ett folkmord. Det rör sig om följande fall:

- "An Interview with Alan Dershowitz", av Bennett Rudan (publicerad 25 maj i Jewish Press, en starkt pro-israelisk amerikansk tidskrift som ofta skriver ur ett bosättarperspektiv).
- "Why it's wrong to call Israel's war in Gaza a 'genocide'", av Norman J.W. Goda, University of Florida, och Jeffrey Herf, University of Maryland, emeritus (publicerad 3 juni i Washington Post, en amerikansk dagstidning med en konsekvent pro-israelisk linje i Mellanösternfrågor).
- "Debunking the Genocide Allegations", av Danny Orbach, Jonathan Boxman, Yagil Henkin och Jonathan Braverman, kopplade till IDF och Bar-Ilan, (publicerad 9 juli på Besa, The Begin-Sadat Center for Strategic Studies, Bar-Ilan University, en halvstatlig tankesmedja med lång historia av att kritisera människorättsorganisationer).

• "Is Israel Committing Genocide in the Gaza Strip?", intervju med professor Stefan Talmon, (publicerad 16 juli i Der Spiegel, tyskt nyhetsmagasin).

• "It is not genocide: A response to Omer Bartov", av Michael Berenbaum, American Jewish University, och Menachem Z. Rosensaft, adjunkt vid Cornell & Columbia, (publicerad 21 juli på eJewishPhilanthropy, en privatägd plattform för judiska frågor som publicerat både israelvänliga och israelkritiska texter).

• "Israel Has No Genocidal Intent...", av Eran Lerman, tidigare israelisk säkerhetsrådgivare, Jiss (publicerad i juli på Jerusalem Strategic Tribune, en pro-israelisk tankesmedjemiljö).

BLAND DESSA AKADEMIKER har flera tydliga kopplingar till den israeliska staten. Det gör att deras trovärdighet som oberoende bedömare kan ifrågasättas, och vissa plattformar, särskilt Besa som innehåller en hel del redan motbevisade påståenden, har i sig låg trovärdighet.

Vid en sådan granskning framträder flera gemensamma drag i argumentationen.

De sex uttalandena kommer ifrån något olika perspektiv, men ett huvudsakligt argument för att Israel inte begår folkmord återkommer i fyra av dem (utom Dershowitz och Orbach et al): frånvaro av *dolus specialis*, alltså avsaknad av specifikt uppsåt. Man menar med andra ord att det saknas avsikt att förinta palestinier som grupp.

Ingen av dem argumenterar för att situationen för Gazas invånare inte kan liknas vid folkmord. Men det dessa texter gör är att argumentera ur ett strikt juridiskt perspektiv, där *dolus specialis* är ett absolut villkor för att ett land ska kunna dömas av Internationella brottmålsdomstolen (ICC). Exempelvis säger Stefan Talmon i Der Spiegel att det bör finnas en utrotningsplan liknande Wannseeprotokollen från 1942 om "den slutgiltiga lösningen".

Denna argumentation kan te sig märklig då flera tunga företrädare för den israeliska regeringen, inklusive Netanyahu, eller centrala ledamöter

Gaza Genocide
av Torsten Jurell.

i Knesset ju faktiskt har uttalat tydliga folkmordsuppsåt. Den välsedda sajten Law for Palestine har listat 500 uttalanden som kan betraktas som uppviglande till folkmord. Men i de här sex undersökta texterna bagatelliseras eller avfärdas samtliga dessa uttalanden som irrelevanta utspel, antingen som tom retorik eller att de påstås vara uttalade av personer utan direkt inflytande över militära strategier och liknande.

Ingen av dessa akademiker tar heller upp Goodhart-effekten; principen att våra sätt att mäta på förändrar beteendet hos dem som mäts. När folkrättsjurister och forskare började enas om gemensamma kriterier för vad som räknas som folkmord, lärde sig regimer som planerar eller genomför folkmord att anpassa sitt agerande. Det är välkänt att de som vill begå folkmord medvetet undviker handlingar eller uttryck som lätt kan identi-

fieras som folkmord enligt dessa kriterier, för att undgå internationell fällande dom eller politiskt ansvar. Därför är det förvånande att ingen av de ovan listade texterna nämner detta.

Dolus specialis är den kanske enklaste punkten i kriterierna för vad som räknas som folkmord för en regim att kringgå. Order kan ges muntligt eller i eufemismer, som "rensa området" eller andra kodord. Flera tongivande forskare har understrukt att det i vår tid är sällsynt med formella dokument eller explicita order om förintelse. Man skriver helt enkelt inga Wannseeprotokoll längre. I stället använder man hundvisslor och kulturellt kodad retorik som bara de invigda förstår, som när Netanyahu kallade palestinier för amalek bara någon vecka in i folkmordet. Det är en referens som för alla bekanta med religiösa texter signalerar avsikt att förinta.

Helen Fein har i sin klassiska teori om "ideologiskt motiverade offergrupper" visat hur strukturell avhumanisering ofta föregår våldsbrott, utan att den formuleras i juridiskt belastningsbar retorik. Alex Hinton har påpekat att förövare ofta kommunicerar sina avsikter genom eufemismer och kodspråk, som när Hutu-extremister talade om skadedjursbekämpning, att "arbeta" eller "hugga ner träd" inför folkmordet i Rwanda.

Även jurister som William Schabas, känd för sin strikta tolkning av folkmordsdefinitionen, har erkänt att starter anpassar sitt språk och sina kommandostrukturer för att undgå rättslig granskning. Att kräva explicita bevis för just uppsåt riskerar i praktiken att gynna de regimer som lärt sig undvika belastande dokumentation och kodifierat språk. Det sätter en potentiellt oöverstigit hög ribba för folkrättslig granskning.

I flera av de texter som förnekar folkmord i Gaza återkommer oron för att begreppet skulle urvattnas eller att det för nära kopplas till minnet av Förintelsen. Detta är laddat, eftersom folkmordskonventionen antogs som en direkt reaktion på nazismens brott.

Resultatet blir en paradox: Förintelsen används både som den definitiva mallen för vad folkmord är och som det stora undantaget som inget annat får liknas vid. Denna logik gör att andra folkmord riskerar att osynliggöras eller betraktas som mindre "äka". Som Dirk Moses påpekat och kritiserat skapar det en dogmatism i forskningen, där fokus på just Förintelsen gör att andra våldsmönster - som koloniala fördrivningar eller svältkampanjer - lätt hamnar i skuggan.

För att förstå dagens debatt krävs därför att vi frigör begreppet folkmord från kravet på att exakt likna Förintelsen. Annars blir jämförelsen med Gaza

alltid dömd på förhand, inte utifrån vad som faktiskt sker, utan utifrån hur väl det påminner om en historisk mall.

Att likna Israels agerande i Gaza vid Förintelsen väcker starka reaktioner, eftersom det kan uppfattas som att det judiska traumat används mot judar själva - en retorik med lång antisemitisk historia. Därför avvisas jämförelsen ofta som kränkande eller som ett försök att relativisera Shoah.

Samtidigt har flera framstående judiska forskare och intellektuella, som Raz Segal och Omer Bartov, valt att ändå tala om Gaza i relation till Förintelsen. När de gör det sker det inte för att förminska den egna historien, utan som en moralisk spegel: att använda minnet av Förintelsen för att se mönster av avhumanisering och massvåld i vår tid.

Det är just i detta spänningsfält mellan oro för antisemitism och strävan efter universell lärdom som dagens debatt om folkmordsbegreppet utspelar sig. Och det är här frågan om *dolus specialis* blir avgörande. Om vi låter juridiska formaliteter dölja det politiska uppsåtet, riskerar vi att missa de varningssignaler som folkmordets historia en gång lärt oss att se.

ANNA ARDIN är doktorand i
civilsamhällesvetenskap
MATTIAS IRVING är journalist

"Samtidigt har flera framstående judiska forskare och intellektuella, som Raz Segal och Omer Bartov, valt att ändå tala om Gaza i relation till Förintelsen."

TEXT: DMITRY POZHIDAEV

Kapital, makt och krig: Krisen för Rysslands perifera ackumulationsordning

Det ligger inte i Rysslands intresse att avsluta erövringskriget i Ukraina. Krigsekonomin erbjuder många fördelar för en kapitalistisk stat i periferin. En analys av de ekonomiska drivkrafterna bakom Ukrainakriget ger besked: kapitalism och krig hör samman. Den närmaste framtiden är mörk.

Sönderbombade hus i Ukraina.

”Precis som Ukraina passar Ryssland perfekt in i kategorin oligarkisk kapitalism eller rentierkapitalism.”

INGEN FÖRNEKAR BETYDELSEN av varken ekonomi och ideologi för en stats politik. Det viktiga är att förstå balansen mellan strukturella ekonomiska faktorer och de politiska beslutens mer godtyckliga karaktär. Ekonomin bestämmer de allmänna ramarna och långsiktiga tendenserna; politiken ingriper i specifika konjunkturen och påverkar vilket utfall som blir resultatet.

I broschyren *Än en gång om fackföreningarna, den nuvarande situationen och kamraterna Trotskijs och Bucharins fel* (1921) lägger Lenin fram två till synes motstridiga teser: a) politik är ett koncentrerat uttryck för ekonomin, och b) politiken måste ha företräde framför ekonomin – ett påstående som han kallar ”marxistiskt ABC”. Snarare än att vara en motsägelse är detta en dialektisk formulering.

I allmänhet bestämmer de ekonomiska förhållandena politikens begränsningar. Men under vissa historiska omständigheter – särskilt under revolutioner – blir politiken en drivkraft som förändrar de ekonomiska förhållandena. Denna dialektiska omsvängning, där överbyggnaden får relativ autonomi och under särskilda omständigheter omformar basen, är ett återkommande tema i marxistiskt tänkande. Lenins inställning återspeglar Marx analys av Pariskommunen. Som Marx skrev i *Louis Bonapartes adertonde Brumaire* (1852) skapar människan sin egen historia, men inte under förhållanden som hon själv valt.

Det är alltså viktigt att analysera hur Rysslands modell för kapitalackumulation skapade de strukturella förhållandena – ramarna – inom vilka de politiska besluten utformades. Det är den här artikelns fokus.

Den ackumulationsordning som präglade Ryssland från tidigt 2000-tal till ungefär 2013-14, innan landet började stagnera, kan man bäst förstå genom så kallad regleringsteori. Den betonar det organiska förhållandet mellan ekonomiska strukturer, institutioner och former för reproduktion. Utifrån detta synsätt är kapitalismen inte ett enhetligt, likformigt system, utan en historiskt specifik ordning av ackumulering och reglering. Varje kapitalistisk ordning definieras av ett sammanhängande (om än ofta tillfälligt) system för hur profiler skapas (ackumulationsordningen) och hur sociala och institutionella strukturer stöttar och håller samman systemet (regleringsordningen).

Precis som Ukraina passar Ryssland perfekt in i kategorin oligarkisk kapitalism eller rentierkapitalism. I denna ordning är ekonomin starkt beroende av råvaruexport, samtidigt som kapitalackumulationen är djupt inskränkt i den politiska makten. Till skillnad från utvecklings- eller exportorienterade ordningar där kapitalet återinvesteras i expanderande produktion, så kanaliseras i den ryska modellen överskottsintäkten till de högre samhällsklassernas konsumtion, till tillgångar utomlands och till politiskt styrd omfördelning.

Den här modellen har också den djupare strukturella prägeln av perifer kapitalism, vilket teoretiskt har beskrivits av Boris Kagarlitsky i *Empires of the Periphery* (2007) och *Restoration in Russia: Why Capitalism Failed* (1995). Kagarlitsky hävdar att Rysslands kapitalistiska utveckling efter Sovjets sammanbrott inte kretsade kring att förändra den

inhemska industrin eller att bygga upp en självständig nationell ekonomi. Den formades snarare av kraven från kapitalismens globala centrum, särskilt de från Västeuropa och Nordamerika.

RYSSLAND VÄXTE FRAM som en leverantör av billiga råvaror och en plats där kapital placerades i fastigheter och finansiellt trygga verksamheter. Landet fick därför en underordnad plats i världssystemet – en process som drevs mer av utländsk efterfrågan och ett bevarande av globala ojämlikheter snarare än av inhemska utvecklingsbehov. I den bemärkelsen påminner Ryssland mer om en perifer kapitalistisk formation som strukturellt är beroende av att utvinna ränta och få tillgång till utländska kapitalflöden.

Trots den skenbara stabiliteten under de år som konsumtionen ökade började Rysslands ackumulationsordning att vackla i mitten av 2010-talet. Recessionen drevs på av ett antal inre och yttre motsättningar som gradvis undergrävde förmågan att skapa mer kapital.

Det första och tydligaste tecknet på svårigheter var en profitkris. Medan Rysslands naturresurser fortsatte att ge stora vinster drabbades resten av ekonomin – särskilt varu- och tjänsteproduktionen – av minskande produktivitet och avkastning. Marx påpekade att kapitalet måste expandera eller gå under. I Rysslands fall var expansionsförmågan inte uttömd på grund av bristen på kapital, utan på grund av att regimen misslyckades med att skapa en hållbar inre dynamik.

Lönsamhetsdynamiken var nära knuten till frågan om investeringar inom landet. Ryska kapitalister har länge föredragit att skydda sina tillgångar utomlands, och detta gällde även under högkonjunkturen. Strukturella hinder – däribland en svag äganderätt, politiserade domstolar, konflikter inom överklassen och en bristande tillit till sociala institutioner – gjorde Ryssland till en mycket riskabel plats för långsiktiga investeringar. Också när tillgången till kapital var god framstod utlandsflytt som det rationella valet.

Konsekvenserna av kapitalets motvilja märks tydligt i hur investeringar i fasta tillgångar utvecklades mellan 2011 och 2020. Efter att ha uppgått till

mer än 20 procent 2012 avtog tillväxten successivt och föll till 5,5 procent 2020. Den långa inbromsningen reflekterade en fallande lönsamhet, och både lönsamhet och tillväxt nådde botten ungefär samtidigt.

Efter 2021 skedde en dramatisk, men oavsiktlig, omsvängning. Den årliga tillväxten av investeringar i fasta tillgångar steg till över 22 procent 2022 och höll sig på en hög nivå under de kommande åren. Detta berodde inte på ett nytt förtroende bland investerarna, utan på grundläggande förändringar i omvärlden. Kapitalkontroller, internationella sanktioner och Rysslands finansiella separation från västvärlden stängde de traditionella vägarna för kapitalflykt. Samtidigt ökade staten satsningarna på militär och infrastruktur och drev igenom omfattande importsubstitution. Det hårdare skattetryck som krigsekonomin medförde ökade avkastningen i vissa skyddade nyckelsektorer och fick fart på investeringar, inte genom ekonomiska incitament utan genom nödvändighet.

Denna återhämtning ska inte misstolkas som ett tecken på systemets styrka. Kapitalet stannade inte i Ryssland på grund av ett bättre investeringsklimat, utan för att flyktvägarna hade stängts. Vad som kan framstå som en investeringsledd återhämtning var i själva verket en omfördelning av mervärdet under belägring – påtvingad, styrd och politiskt orkestrerad.

Denna dynamik understryker en större poäng: i en perifer politisk kapitalism uppstår ackumulationen mindre genom marknadens logik än genom politiska restriktioner och strukturella beroenden. Kopplingen mellan lönsamhet och investeringar i Ryssland är reell – men den uppstår genom ett ramverk som sätts av elitens handlingar, kapitalkontroller och den geopolitiska isoleringen.

DEN RYSKA EKONOMIN har genomgått en djupgående förändring sedan upptrappningen av Ukrainakriget 2022. Även om grunddragen i denna förändring kunde märkas redan efter annekteringen av Krim 2014 är det först i och med den fullskaliga invasionen och västvärldens sanktioner som en ny, sammanhängande ackumulationsordning har tagit form. Denna modell innebär en brytning med det ti-

digare globalistiska ramverket och bygger istället på krigsdriven expansion och inhemsk reproduktion.

Sedan 2022 har Rysslands ackumulationsordning förlitat sig alltmer på det man kan kalla "militär keynesianism": ett statligt styrt försök att stimulera den ekonomiska tillväxten genom höga försvarsutgifter, utveckling av infrastrukturen och en industripolitik som styrs ovanifrån. Kriget och västvärldens sanktioner har till stor del inneburit att utländska investeringar och handel med utlandet har ersatts av statlig efterfrågan, upphandlingskontrakt och strategiska subventioner.

I takt med att Ryssland delvis har klippts av från marknader och leveranskedjor i Väst har inhemska industrier trätt in för att fylla tomrummet. De har ofta skyddats av höga tullar, finansiell kontroll och frikostigt statligt stöd. Dessa industrier - från agroprocesser och logistik till grundläggande tillverkningsindustri och kemikalieindustri - utsätts inte för global konkurrens, utan får skydd och stabilitet av förutsägbara statliga kontrakt och informella kostnadsfördelningsarrangemang.

Förändringen har skapat nya mönster för lönsamhet. Kapitalister inom de sektorer som prioriteras av staten - särskilt byggfirmor, vapenfabriker och logistikföretag - har sett lönsamheten öka. För denna grupp har kriget inte inneburit ett avbräck, utan en förutsättning för ackumulation. Varje form av fredsöverenskommelse som återinlemmar Ryssland i den globala konkurrensen och avbryter de offentliga investeringarna i militärindustrin och byggbranschen skulle stoppa dessa vinster och föra landet tillbaka till det sena 2010-talets stagnation. För den nya ackumulationsordningen framstår fred - särskilt på västliga villkor - inte som en möjlighet, utan ett hot.

Även om sanktionerna har vållat skada inom vissa områden - och detta gäller särskilt inom finansväsendet, teknologin och den avancerade tillverkningsindustrin - har den ryska kapitalismen anpassat sig förvånansvärt väl till de nya begränsningarna. Många sanktioner har till stora delar inlemmats i systemet. De upplevs inte längre bara som chocker utifrån, utan som en del av hur systemet fungerar.

Inhemska producenter i Ryssland har tjänat på att den utländska konkurrensen har försvunnit, sär-

(Второе меню)

Разкажу я, какъ пошла	Меня давить черна каша.
Черна каша изъ горшка—	Облѣнила всю совѣсть—
Хвостъ соефекъ загнула.	А се-то я не ѣмъ!"
Тутъ она и вовсе навѣла:	"И-бы помощь оказала—
„Колбаса—сестрица наша.	Колбаса ей отвѣчала—

„Только ята, вотъ, бутылка.	Ускользаетъ все изъ рукъ.
Будетъ быть меня съ заглака.	И боюсь какъ-бы онъ вдрутъ.
Да еще бифштексъ англійскій—	Не надѣлать мнѣ бѣды—
Онъ горячъ и очень склизкій—	Не оставить безъ ѣды.

Вѣстѣ будемъ ѣсть мы кашу—	Выйдетъ—нѣтъ, незнаю
Разорительницу нашу.	Лишь-бы супъ, а не отъ

Aleksandrs Apsitis satirteckning "Europeiskt kök" från 1914 visar det imperialistiska virrvarret.

Соб. над. Тапо-лит. ЧЕЛНОВА

skilt inom sektorer där de tidigare inte kunde hävda sig. Kapital- och valutakontroller som den ryska staten infört som svar på finansiella sanktioner har stabiliserat utflödet och bevarat rubelns värde. Parallella importsystem via Kina, Turkiet, Centralasien och Gulfstaterna har säkrat tillgången till viktiga varor, inklusive avancerade teknologiska komponenter. I många fall har staten tagit ansvar för anpassningssvårigheterna och omfördelat avkastningen genom subventioner och nationaliseringar som representerar elitens intressen.

Den ryska ekonomins återhämtningsförmåga under sanktioner och krig är inte en slump, utan bottnar i en modell för kapitalackumulation som fungerar allt bättre i en tid av konfrontation. Profit i Ryssland i dag kommer inte primärt från vinster genom produktivitet eller global konkurrensförmåga, utan från statskontrollerade intäktsflöden och politisk konsolidering av nyckelindustrier. Krigsekonomin har utifrån detta perspektiv blivit ett fungerande system i sig självt. Det är en ekonomi där förutsägbar avkastning, minskad konkurrens inom det härskande skiktet och politisk stabilitet hänger ihop med att kriget fortsätter.

Denna logik skapar starka strukturella incitament för att inte avsluta stridigheterna, särskilt inte om det skulle innebära territoriella förluster, liberalisering eller en återintegrering av Ryssland i västledda institutioner. Till skillnad från den globalistiska ackumulationsmodellen under 2000-talet och tidigt 2010-tal som byggde på tillgång till västvärldens kapitalmarknader, fast egendom och finansiella nätverk utanför landet är den nuvarande ordningen relativt skyddad från västvärldens svängningar och instabilitet. För dem som nu styr över företag med kopplingar till staten, logistikmonopol och importsubstituerande industrier är en utdragen eller lågintensiv konflikt inte ett existentiellt hot, utan en stabiliserande faktor.

Detta skifte är också förbundet med en djupare förändring av Rysslands klasstruktur. Den oligarkiska elit som växte fram på 1990-talet och konsoliderades i början av 2000-talet – och förlitade sig på västerländskt kapital, fastigheter och skatteparadis – har delvis förlorat inflytande. En del fick inte till-

gång till sina förmögenheter på grund av sanktioner, andra sögs upp av inhemska, statsknutna bolag.

I deras ställe har en ny elit tagit form: försvarslieferantörer, byggmagnater, sanktionerade teknokrater som styr importsubstitutionssektorer, och regionala pampar som tjänar pengar på återuppbyggnad i ockuperade områden. Dessa aktörer ingår inte i några globala kapitalflöden. Deras förmögenheter förutsätter lojalitet med regimen och fortsatt tillgång till inkomster kopplade till kriget. Ett tillfälligt vapenstillestånd skulle kunna minska de geopolitiska riskerna, men det skulle också underminera den inhemska ekonomiska ordning som är dessa aktörers livsluft. Kriget har gjort dem rika; freden skulle kunna göra dem betydelselösa.

KRIGET HAR OCKSÅ fått en bredare funktion i befästandet av den politiska makten. Det är inte bara ett utrikespolitiskt redskap, utan också ett inhemskt verktyg för att hålla samman den ryska eliten och legitimera regimen. Stöd till kriget blir ett test på lojalitet: politiska aktörer, affärsmän och till och med kulturpersonligheter förväntas visa lojalitet med statens mål, annars riskerar de uteslutning och repression.

Krig rättfärdigar auktoritär centralisering, undertrycker avvikande åsikter och styr kapital till gynnade grupper. Det disciplinerar eliten och eliminerar eller neutraliserar inhemska konkurrenter. I detta perspektiv kan också idén om en ”frusen konflikt”, som trappar ned fientligheterna utan att lösa de territoriella frågorna, betraktas som destabiliserande.

På en ideologisk nivå har den ryska regimen framställt kriget både som ett försvar mot västlig imperialism och ett civilisatoriskt uppdrag. Detta narrativ har blivit djupt institutionaliserat, från medier och utbildning till officiella tal och symbolpolitik. Varje eftergift – också såna som inte innebär att Ryssland drar sig tillbaka från de ockuperade områdena – riskerar att uppfattas som förräderi. Ett sådant steg kan passivisera anhängare, stärka nationalistiska hökar och skapa ett exempel för framtida västliga krav på Krim och andra territorier. Och även om en lättnad av sanktionerna skulle säkras i utbyte mot områden är den långsiktiga tillförlitligheten osäker.

En framtida administration i USA skulle kunna göra slut på varje avspänning, vilket tidigare episoder av sanktionslättnader och återställanden har visat.

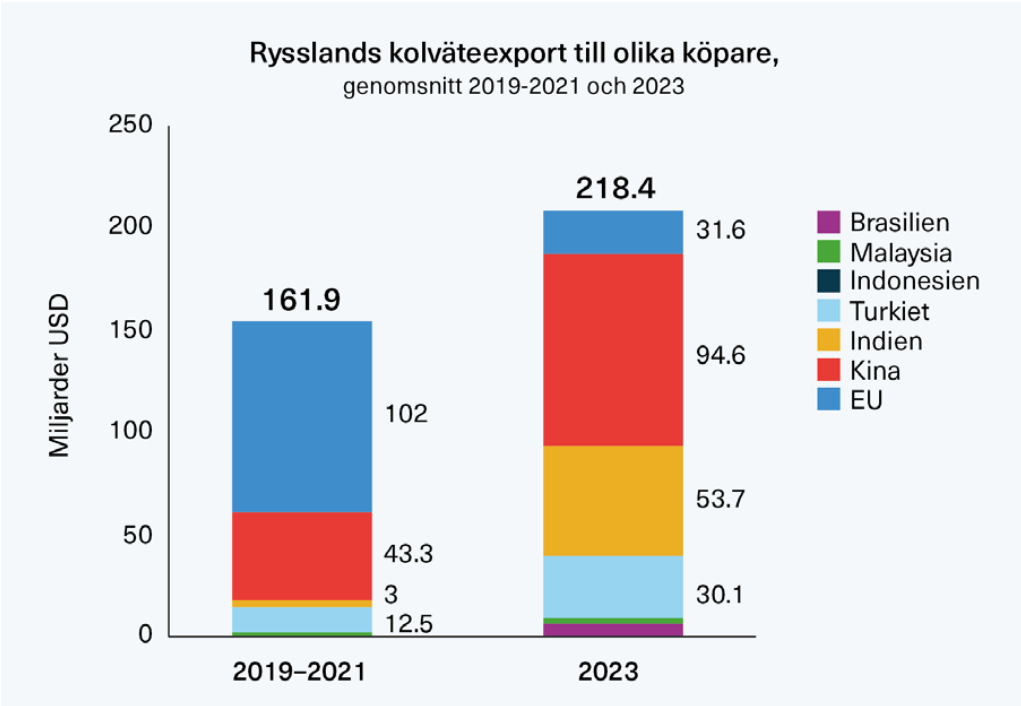
Slutligen är krigsekonomin inte längre beroende av västvärldens kapital eller marknader. Ryssland har på ett avgörande sätt börjat vända sig till Kina, Indien, Turkiet och ett större globalt Syd. Handelsutbytet med dessa partner har ökat starkt, särskilt i energisektorn. Figuren visar hur kolväteexporten till Kina, Indien och Turkiet ökade från 2019 till 2021 och 2023, samtidigt som exporten till EU kollapsade. Energiflödena har tagit nya vägar öster- och söderut. Kina slukar nu nästan lika mycket som EU gjorde, och Indien och Turkiet växer fram som centrala köpare av rysk energi.

Samtidigt har Ryssland ökat sitt deltagande i BRICS och alternativa finan-

siella och politiska forum. Dessa förbindelser möjliggör inte bara ekonomiska livlinor, utan också nya arenor för ackumulation, investeringar och diplomatiskt erkännande. Västvärldens marknader och institutioner är inte längre den enda vägen till tillväxt och reproduktion. Denna diversifiering minskar Västs utrymme att påverka den ryska kapitalistklassens handlande.

VID FÖRSTA ANBLICK kan denna vändning österut dra tankarna till den avlänkning som var Samir Amins vision: ett försök att omstrukturera ekonomin kring inhemsk reproduktion snarare ett globalt centrum. Men min och Boris Kagarlitskys forskning vittnar om en nyktrare verklighet. Medan omdirigeringen av handelsflöden från Väst till Öst har minskat antalet värdeöverföringar från Ryssland,

Fördelningen i dollar av Rysslands export av fossilt bränsle. Data från RIA Novosti.

så förblir ändå dessa överföringar negativa. Huvuddelen av det mervärde som en gång tog sig till Väst tillfaller nu Kina, Rysslands nya centrala handelspartner.

Det är viktigt att se att denna omorientering föregick det fullskaliga kriget i Ukraina. 2018 nästan fördubblades Rysslands oljeexport till Kina med utbyggnaden av en pipeline mellan östra Sibirien och Stilla havet. Kapaciteten ökade från omkring 15 till 30 miljoner ton årligen. Under tiden stagnerade exporten till Väst. Lanseringen av en pipeline för naturgas i december 2019, konstruerad för att nå en kapacitet på 38 miljarder kubikmeter 2025, bidrog till att ytterligare institutionalisera flödet österut av strategiska varor.

I Giovanni Arrighis efterföljd argumenterar Kagarlitsky och jag för att detta inte är ett fall av avlänkning, utan omorientering, ett byte av beroende från ett centrum till ett annat. Snarare än att undfly den globala kapitalismens strukturella logik har Ryssland trätt in i en annan centrum/periferi-dynamik, denna gång med Kina i centrum. Moskva kan aspirera på att bli ett nav i en ”alternativ globalise-

ring”, men ekonomiskt förblir det på den förlorande sidan i det ojämna utbytet.

Just de egenskaper som får det nuvarande systemet att framstå som ohållbart från en västlig eller liberal ekonomisk synpunkt – brist på investeringar, teknologisk stagnation, avstängning från västligt kapital – är det som gör det möjligt för den ryska regimen att kontrollera kapitalflödet, undertrycka inhemskt missnöje och upprätthålla elitens lojalitet. Utgifterna för kriget fungerar som ett redskap för omfördelning i landet. Intäkterna kanaliseras till politiskt följ-samma aktörer och tränger undan självständiga ekonomiska initiativ.

En nedtrappning av kriget skulle paradoxalt nog destabilisera denna ordning. Vladimir Medinsky, Kremls chefsförhandlare med Ukraina, har nyligen återopat Peter den stores 21-åriga krig med Sverige för att betona att Ryssland är redo att kriga ”för evigt” i Ukraina.

Med tanke på detta är det föga överraskande att fler röster i Ukraina (som general Valerii Zaluzhnyi) och Väst (som Jens Stoltenberg) nu talar om en utdragen konflikt som kan pågå inte i månader utan

Blickar den ryska militären framåt?

år – eller till och med årtionden. Medan en del aktörer faktiskt kan se fördelar med ett utdraget dödläge är de allra flesta djupt bekymrade inför en sådan utveckling.

Men paradoxalt nog är det ändå många – och det gäller inte bara de härskande skikten i Moskva utan också åtskilliga observatörer i Väst – som nu ser en lågintensiv, utdragen konflikt som mer hanterbar och mindre destabiliserande än en oförutsägbart fred. Vissa västliga kommentatorer hävdar att den ryska ekonomin till sist kommer att gå under på grund av alltför stora skatteuttag och demografisk nedgång, medan Ukrainas ledande politiker och militärer allt oftare tillstår att en snabb och avgörande militär seger inte längre är möjlig. I denna framväxande samsyn betraktas tålmod, långvarigt tryck, uppdämningspolitik och utnötningskrig som den rimligaste vägen framåt.

Denna logik finns också i Moskva. Så länge som ekonomin inte överhettas och sanktionerna delvis kan oskadliggöras även framöver har det ryska ledarskapet föga anledning att söka försoning. Krigets materiella villkor har snarare än att underminera systemet blivit en del av det.

Från detta perspektiv är kriget i Ukraina inte en geopolitisk blunder eller ett ideologiskt korståg. Det har blivit en funktionell del av Ryssland nuvarande kapitalistiska ordning – en mekanism för klassammanhållning, intäktsfördelning och geopolitisk omorientering. Så länge som dessa funktioner är intakta finns det strukturella incitament att föredra krig framför fred.

Den här beskrivningen utmanar den liberala föreställningen att kapitalism gynnar fred genom integration. Det ryska fallet visar att perifer politisk kapitalism kan stabilisera sig tack vare – och inte trots – konfrontation. Krig blir inte

ett avbrott, utan en mekanism för ackumulation, klasslojalitet och regimen överlevnad.

Det betyder inte att ideologi och irrationalitet inte spelar någon roll. Men som Kagarlitsky har påpekat ”kommer galenskapen inte av sig själv utan utvecklas som en effekt av det rådande systemet. Olika sociala system, kulturer och politiska praktiker ger upphov till olika manier.” Med andra ord är politiska felbedömningar – också extrema sådana – formade av systemets villkor. De uppstår inte utanför strukturen, utan inifrån den.

På det sättet är Ryssland inte exceptionellt. Andra stater som ställs inför liknande kriser – sanktioner, marginalisering eller stagnation – kan också ta till krig som en politisk och ekonomisk strategi. Den ryska erfarenheten bör inte bara tjäna som en varning, utan som ett ramverk för att förstå hur kapitalismen kan bestå – och till och med frodas – under en långvarig konflikt.

DMITRY POZHIDAEV är ekonom med mycket lång erfarenhet, både praktisk och akademisk, av att arbeta med utvecklingsekonomier. Han har länge varit FN-rådgivare och har arbetat bland annat på Balkan, i det forna Sovjet, och i många stater i Afrika och Asien.

Artikeln, som publiceras med författarens tillstånd, är här förkortad. Originalversionen publicerades digitalt den 1 augusti i år under rubriken ”Capital, power and war: The crisis of Russia’s peripheral accumulation regime”. Översättning från engelska: Olle Josephson

TEXT: HANA AL-KHAMRI

Revolution och frigörelse vid Persiska viken

Gulfländerna i Mellanöstern förknippas med olja, rikedom och enväldiga monarkier. Men under ytan finns en annan historia – en historia av revolutionära drömmar och socialistiska visioner som i årtionden gömts undan. I Dhofar-revolutionen i södra Oman var målet att skapa en ny människa och en gemenskap bortom stam och börd, grundad i marxism, klasskamp och kvinnors frigörelse.

”Makten ska tillhöra folket. Våra barn ska gå i skolan. Läkare ska komma till våra hyddor. Vår olja ska inte längre stjälas. Den ska användas för att hjälpa vårt folk att blomstra. Vi kommer att gå den väg som stakades ut av den ärorika Oktoberrevolutionen i Ryssland – revolutionen som leddes av den store Lenin.”

SÅ SKREV EN REVOLUTIONÄR ledare under Dhofar-upproret i mitten av sextiotalet. Detta uppror kom att bli en av de mest betydelsefulla och djupgående revolutionära rörelserna i Gulfregionens historia – även om det i stor utsträckning har förpassats till glömskan. Revolutionen uppstod som ett svar på årtionden av social marginalisering, geografisk isolering och systematiskt politiskt och socialt förtryck – särskilt i den södra delen av Oman, där Dhofar-regionen led av en nästan total avsaknad av livets mest grundläggande förutsättningar. Kampen varade i tretton år, trots att de brittiska myndigheterna och sultanens förenade styrkor utsatte rebellerna förföljelser, mord och tortyr.

Under 1900-talet genomgick Sultanatet Oman djupgående omvälvningar. På 1960-talet var det bergiga och kustnära Dhofar glest befolkat. Majoriteten av regionens invånare levde av boskapsskötsel och jordbruk. Sultan Said bin Taimur – som betraktade dhofarierna som ”boskapstjuvar” – belägrade i praktiken området genom taggtrådsinhägnader, svältpolitik och förbud mot utbildning och all form av infrastruktur. I Dhofar fanns inga skolor, inga sjukhus, ingen elektricitet. Till och med så enkla föremål som en radio eller cykel betraktades av sultanen som politiska hot. Den som försökte ta sig in i eller ut ur städerna utan tillstånd riskerade att bli skjuten. I detta sammanhang växte revolutionen fram som en existentiell nödvändighet.

DE FÖRSTA KONTURERNA av ett politiskt medvetande började ta form i slutet av 1950-talet, när en grupp unga dhofarier reste till Gulfstaterna, Irak och Syrien. Där kom de i kontakt med nationalistiska och marxistiska idéströmningar och blev inspirerade av befrielseströrelser i arabvärlden och tredje världen. 1962 inledde dessa unga män sina första sabotageaktioner mot den brittiska närvaron vid

flygplatsen i Salalah. Kort därefter började de organisera sig politiskt och bildade det som blev kärnan till den första icke stambaserade organisationen i Dhofar: Dhofari Charitable Society. Föreningen samlade in donationer, rekryterade krigare och köpte in vapen med det uttalade målet att uppnå Dhofars självständighet. Med tiden utvecklades Dhofari Charitable Society till en mer radikal och välorganiserad rörelse – Dhofars befrielsefront. Den 9 juni 1965 tillkännagav fronten formellt starten på den väpnade kampen, vilket förvandlade Dhofar från en isolerad och marginaliserad region till ett aktivt revolutionärt nav mitt i Gulfen.

Fronten antog inledningsvis en nationalistisk diskurs, inriktad på befrielse från brittisk kolonialism och den omanska regimens förtryck. Men den utvecklades snart mot en marxistisk och internationalistisk ideologi, där nationell befrielse blev ouppslösligt förbundet med social omvälvning.

Mot slutet av 1960-talet genomgick den revolutionära rörelsen i Dhofar en djupgående förvandling både ideologiskt och retoriskt. Skiftet framkallades av direkt kontakt med vänsterlitteratur och intryck från samtidens globala revolutioner – däribland de kinesiska, vietnamesiska, algeriska och kubanska. Rörelsen såg sig inte längre som enbart en lokal nationell befrielseströrelse, utan som en integrerad del av ett internationellt revolutionärt projekt – ett projekt som syftade till att befria både individ och samhälle från alla former av dominans, förtryck och exploatering.

DET VAR I DENNA ANDA som Dhofars befrielsefront ombildades till Folkfronten för befrielsen av den ockuperade Arabiska viken – ett namn som tydligt signalerade en regional ambition som överskred Dhofars gränser och omfattade hela Gulfregionen. Den revolutionära stadgan, som utarbetades i Kuwait under 1960-talet, utgjorde en avgörande vändpunkt i rörelsens utveckling.

Folkfronten fastslog bland annat att den vilade på väpnad, klassbaserad kamp där den primära motsättningen identifierades som kampen mot den brittiska imperialismen och den sekundära mot den inhemska feodalismen och kompradbourgeoisien.

Vägen till seger vilade på en allians mellan den relativt fåtaliga arbetarklassen och de talrika fattiga bönderna, solidaritet och materiellt stöd till arabiska befrielseströrelser samt motstånd mot sektarism och klanvälde.

Denna stadga omdefinierade således revolutionens mål i grunden: kampen handlade inte längre enbart om att fördriva en kolonialmakt eller ersätta en härskare – utan om att bygga ett nytt samhälle från grunden, baserat på en radikal socialistisk vision om jämlikhet, frihet och folkmakt.

År 1968 hade den marxistiskt orienterade vänsterfraktionen i stort sett tagit full kontroll över ledarskapet inom Dhofarrevolutionen. Det ideologiska skiftet ledde till interna konflikter mellan det äldre ledarskapet – som främst representerade moderata nationalistiska eller reformistiska idéer – och de yngre kadrenas som förespråkade en militant, marxistisk linje. Men vänsterflygeln segrade och dess vision blev vägledande för rörelsen. Att byta namn till Folkfronten för befrielsen av den ockuperade Arabiska viken var därmed inte bara en organisatorisk formalitet, utan ett ideologiskt ställningstagande.

Fronten kom nu att betrakta sig själv som en del av den globala antikoloniala och antikapitalistiska kampen, och från 1969 blev den inbjuden till att delta i en rad internationella forum. På så sätt omvandlades fronten till en internationellt erkänd revolutionär aktör, och mottog stöd och solidaritet från befrielseströrelser och kommunistpartier över hela världen. Övergången till en marxist-leninistisk ideologi kom att utgöra en av de mest avgörande ideologiska och organisatoriska milstolparna i Dhofarrevolutionens historia. Den förändrade inte bara språkbruket och idéerna, utan även rörelsens allianser, metoder och själva det politiska

målet. Från att ha varit en lokal nationalistisk rörelse, blev den en regional och internationell befrielseströrelse med ambitionen att störta Gulfens traditionella regimer och bygga ett nytt socialistiskt samhälle.

För att förverkliga sin vision började fronten skapa en dubbelmakt: Revolutionära kommittéer i lokalsamhällena, massorganisationer för kvinnor, studenter och bönder, träningsläger som kombinerade militär utbildning med politisk skolning samt revolutionära skolor. Utbildningens mål var inte enbart att bekämpa den utbredda analfabetismen, utan att forma den nya människan genom undervisning i politisk ekonomi, klasskamp och kvinnors frigörelse. Radiostationen Revolutionens röst sände i de befriade områdena dagliga nyheter, informationsprogram och reportage som särskilt behandlade grundläggande revolutionära begrepp, kritik av traditionella stam- och religionsbaserade strukturer samt vikten av kvinnors frigörelse och social rättvisa. Stort fokus inom revolutionen låg på att bygga en kollektiv revolutionär identitet som överskred stamtillhörighet och lokala konstellationer. Revolution är solidaritet i stället för släktskap eller blodslinje. Organisatorisk disciplin i stället för stamlojalitet. Ideologiskt och politiskt engagemang i stället för social status och hierarkier. En framtid grundad på jämlikhet, rättvisa och befrielse.

DETTA DJUPGÅENDE samhällsprojekt var utan motstycke i Gulfens historia. En revolution som inte nöjde sig med att störta makten, utan som syftade till att omforma hela samhället, nerifrån och upp. Trots att det mötte enorma interna och externa hinder, förblir det än i dag ett av de mest

”Detta djupgående samhällsprojekt var utan motstycke i Gulfens historia”

”Utbildning, kultur och ett kritiskt medvetande – inklusive synen på kvinnan – betraktades som lika viktiga vapen som geväret”

unika exemplen på organiserad social revolution i en region präglad av årtionden av tyranni, stamstruktur och isolering.

Trots den djupt konservativa stamstrukturen och de rådande religiösa normerna i det dhofariska samhället trädde kvinnan fram som en central aktör i revolutionen. Hon bröt sig ur de traditionella könsrollerna och tog plats inom utbildning, logistik – och till och med politiskt ledarskap. Kvinnornas deltagande var inte enbart ett komplement till männens insatser, utan utgjorde startpunkten för ett framväxande feministiskt politiskt medvetande i Oman.

I revolutionens inledningsskede begränsades kvinnors roll till att tillhandahålla logistiskt stöd – som matlagning, sjukvård och transport av ammunition. Men detta förändrades gradvis. Allt fler kvinnor började delta i de revolutionä-

ra lägren, särskilt inom utbildning och mediearbete, tack vare det politiska engagemanget från arabiska intellektuella kvinnor som Leila Fakhro – en bahrainsk aktivist med socialistisk bakgrund som spelade en nyckelroll i att väcka politisk medvetenhet bland kvinnor i lägren.

Leila Fakhro utsågs till politisk rådgivare vid Revolutionens skola, där hon ansvarade för den ideologiska skolningen av unga kvinnor. Hon ledde också kampanjer mot kvinnlig könsstympning och barnäktenskap. Trots motstånd från samhället gjorde hennes insatser kvinnofrågan till en del av revolutionens inre agenda.

Vid den här tiden hade Folkfronten antagit en helhetsvision för frigörelse, som gick bortom kampen för territorium. Revolutionen blev ett projekt för att befria människan själv. Den introducerade begrepp som ”social transformation”, ”den revolutionära jaget” och ”den organiska intellektuelle”. Utbildning, kultur och ett kritiskt medvetande – inklusive synen på

kvinnan – betraktades som lika viktiga vapen som geväret. De revolutionära utbildningsprogrammen innehöll öppna diskussioner om klasskamp, kritik av stamstrukturer och analyser av könsroller. Trots kulturella och språkliga barriärer lyckades rörelsens medlemmar att kommunicera politiska begrepp med hjälp av vardagligt språk och levda erfarenheter – i syfte att forma en revolutionär individ som inte bara reagerade med ilska, utan förstod orättvisans orsaker.

Men även om Frontens ideologiska hållning i kvinnofrågan var djärv och teoretiskt långtgående, förblev implementeringen ofta gradvis och delvis ofullständig. De högsta ledarpositionerna var i praktiken fortsatt reserverade för män, och en tydlig klyfta mellan retorik och verklighet kvarstod. Men kvinnans inträde i utbildning, media och politik – mitt i Dhofars bergs- och motståndszoner – blev en vändpunkt i den omanska kvinnans historia. Vid Himairin-konferensen – en av frontens viktiga organisatoriska samlingar – betonades att en revolutionär rörelses trovärdighet måste mätas genom dess inställning till kvinnofrågan. Man fastslog att ”kvinnans frigörelse” var det verkliga testet på rörelsens vilja att bryta med status quo och bygga en mer avancerad och rättvis samhällsordning: ”Det finns ingen social frigörelse utan kvinnans frigörelse, och ingen kvinnlig frigörelse utan social frigörelse.”

ETT BANBRYTANDE initiativ i Revolutionens skola blev användningen av teater som verktyg för att väcka medvetenhet och mobilisera stöd. De teaterföreställningar som sattes upp – något som tidigare varit otänkbart under den brittiska ockupationen – blev plattformar för att förmedla revolutionens budskap och övertyga familjer om att skicka sina döttrar till skolan.

Före 1968 deltog inga kvinnor i den väpnade kampen. Efter att särskilda träningsläger inrättats uppskattas kvinnorna ha utgjort omkring fem procent av de väpnade styrkorna, främst i stödjande roller snarare än direkt deltagande vid fronten.

Kampen för kvinnornas frigörelse var full av hinder. Djupt rotade stam- och religiösa föreställningar om heder, manligt förmyndarskap, arvsrätt

och frihet att välja partner gick inte att övervinna över en natt. Trots dessa motgångar blev kvinnornas erfarenheter i Dhofarupproret ett startskott i den omanska feministiska rörelsens historia. I de otillgängliga bergen och inne i belägrade läger föddes den första sammanhängande diskursen om kvinnans frigörelse. Det politiska medvetandet hos kvinnorna tog form för första gången.

Deras deltagande i revolutionen – även om det var begränsat – var en handling av dubbelt motstånd: mot kolonialismen och mot det patriarkala systemet. Stam- och lokalidentitet upphörde att vara den primära tillhörigheten – i stället riktades lojaliteten mot arbetarklassen och de arbetande massorna. Genom den revolutionära organiseringen började kvinnorna forma sin roll i kampen för en ny värld.

Frontens mål var att skapa en ny revolutionär människa. Denna ambition krockade ibland med det sociala sammanhanget. Men de hårda omständigheterna, krigets villkor och kampen för överlevnad, skapade i praktiken en sorts jämlikhet mellan kvinnor och män som annars hade varit omöjlig.

FOLKFRONTEN MOTTOG visst begränsat stöd från flera länder med revolutionära inriktningar, som Kina, Irak, Demokratiska Folkrepubliken Jemen och Sovjetunionen. I inledningsskedet spelade Kina en avgörande roll genom att förse fronten med vapenleveranser och militär utbildning, i linje med dess strategiska vision att stödja befrielseströrelser i det som då kallades den tredje världen. Irak bidrog med politiskt och mediebaserat stöd, och tog även emot ett antal av frontens kadrer på stationeringsplatser utomlands.

Det mest omfattande stödet kom dock från den Demokratiska folkrepubliken Jemen, (Sydjemen) som bildades 1967 och såg Dhofar-revolutionen som en förlängning av sin egen kamp mot den brittiska kolonialismen. De jemenitiska revolutionärerna betraktade Dhofar som en potentiell modell för liknande uppror över hela Arabiska halvön.

I den viktiga sydjemenitiska hamnstaden Aden omvandlades det tidigare brittiska militärläget Khor Maksar till Jamal-läget – ett logistiskt centrum för Dhofar-revolutionen. Här fick de revolutionära krafterna tillgång till utbildning, sjukvård,

mat, boende och kommunikationsutrustning. Lägret blev en bas för att ta emot gäster, organisera stöd och presentera revolutionens visioner för det internationella samfundet genom en mängd olika medieformer: radiosändningar, revolutionära sånger, kortfilmer, poesi, publika tal, tidskrifter och trycksaker. Tryckerierna i Aden ansvarade för att producera frontens publikationer, inklusive politiska broschyrer, utbildningshäften och propaganda för spridning i fält.

I BÖRJAN AV 1970-TALET började Kina omvärdera sin utrikespolitiska strategi, särskilt i takt med att landet närmade sig västvärlden. Som en följd minskade dess stöd till revolutionära rörelser i regionen, och ett tydligt mått av återhållsamhet visade sig i deras hållning till revolutionen i Oman. Samtidigt ökade Sovjetunionens direkta stöd, vilket blottlade en klyfta inom fronten mellan den maoistiskt influerade falangen vars tonvikt låg på småböndernas revolutionära potential och den sovjetiskt influerade falangen som betonade arbetarklassens ledande roll och värdet av internationella samarbeten med socialistiska stater.

Men denna konflikt visade sig vara något mer än ideologiska meningsskiljaktigheter och utvecklades i stället till en skarp organisatorisk splittring som underminerade rörelsens enhet och samordning. Med tiden försvagade denna inre splittring både den politiska och militära effektiviteten och bidrog till att rörelsen tappade mycket av sitt folkliga stöd och momentum.

Samtidigt som rörelsen försvagades internt, mötte den också ett allt kraftigare yttre tryck. Sultanens armé, nu uppbackad av Storbritannien, shahens Iran och senare även USA, inledde en massiv motoffensiv. Efter fjorton års väpnad kamp började maktbalansen alltmer luta till regimens fördel.

I mitten av 1970-talet började revolutionen i Dhofar att avta. Den militära utmattningen var påtaglig, folkets stöd försvagades, det internationella stödet krympte, och den geopolitiska utvecklingen i regionen började tydligt gynna sultanatet. I detta förändrade landskap började röster inom rörelsen höjas – röster som krävde ett skifte från revolutionär idealism till politisk realism.

Med tiden började kompromisser ersätta de radikala visionerna. Folkfronten, som en gång stått som symbol för revolutionär förnyelse, förlorade lockelse som alternativ för förändring. Många av fronten revolutionärer återvände till det civila livet; andra kom så småningom att träda in i den statliga apparaten.

Det internationella stödet – som länge varit en bärande pelare för frontens överlevnad och expansion – visade sig vara ett tveeggat svärd. Även om det möjliggjorde rörelsens framväxt, skapade det också inre spänningar, ideologiska klyftor och organisatoriska konflikter.

I ett sammanhang präglad av regionala omvandlingar, intern splittring och vikande folkligt stöd gick revolutionen in i sin nedgångsfas. Men trots detta representerade Dhofar-revolutionens erfarenheter en milstolpe i Gulfens moderna historia – ett av de mest modiga och systematiska försöken till radikal samhällsomvandling i hela regionen.

1970, i direkt samordning med Storbritannien, genomförde brittiska myndigheter en oblodig statskupp som störtade Sultan Said bin Taimur – en regent vars namn förknippades med absolutism och isolering – och ersatte honom med hans son, Qaboos bin Said. Denna maktövergång presenterades i kalla krigets anda som ett strategiskt steg för att hejda den “kommunistiska expansionen” i Gulfen och neutralisera det växande hotet från Dhofar-revolutionen.

Den nye sultanen lanserade omedelbart ett omfattande moderniseringsprojekt med utveckling av infrastruktur, utbyggnad av utbildningssystemet, satsningar på sjukvård och aktiv integration av Dhofars befolkning i statens institutioner. Samtidigt som det yttre stödet till revolutionärerna sinade och interna konflikter inom fronten förvärrades, började revolutionens struktur brytas ner inifrån. Den väpnade kampen upphörde i praktiken 1976, och 1979 förklarades revolutionen officiellt som avslutad.

Men även om revolutionen misslyckades militärt, var den långt mer än ett väpnat uppror. Den innebar en djupgående vändpunkt i Sultanatet Omans moderna historia. Den framtvingade en ny politisk och social verklighet där återgång till absolut maktutövning inte längre var möjlig.

Revolutionen tvingade staten att genomföra sociala och politiska reformer och påbörja ett inkluderande projekt för att integrera tidigare marginaliserade grupper i södra Oman. Den omformade relationen mellan stat och samhälle – särskilt i Dhofar – där staten från och med nu var förpliktigad att erbjuda politisk representation och hållbar utveckling.

Den revolutionära kultur som rörelsen födde dog inte med vapenstilleståndet. Den levde vidare – i poesi, sånger, teater, tidskrifter och i minnet hos en hel generation av kvinnliga och manliga frihetskämpar.

Som en av revolutionens ledare från Dhofar uttryckte det: “Revolutionen är inte ett vapen – den är medvetenhet, tanke och organisering.”

DHOFAR-REVOLUTIONEN var en viktig erfarenhet i Arabiska viken – inte bara för sitt mod och kamp mot kolonialismen och monarkin, utan för sitt försök att omdefiniera samhället och staten från grunden. Den strävade efter att montera ned stamstrukturen, att bygga ett socialistiskt samhälle

som stod på de fattigas och böndernas sida, och att sätta människan – snarare än marken – i centrum för det politiska projektet. Revolutionen misslyckades med sitt mål men födde ett nytt medvetande och skapade ett kollektivt minne som fortfarande är motståndskraftigt.

HANA AL-KHAMRI är författare, journalist och medlem i Clartés redaktion.

rec.

”Individen är fri att välja, om man väljer som systemet vill.”

Ur recensionen av *Om jag vore en hund*

Om jag vore en hund

Eva F Dahlgren
Forum. 2025

Det är svårt att värja sig mot retoriken i Eva F. Dahlgrens *Om jag vore en hund*. Argumentet för eutanasi känns oemotsägligt: Om vi låter plågade djur slippa lida inför döden, varför ges inte människor samma möjlighet?

Boken bygger på intervjuer med patienter, forskare och vårdpersonal i Sverige, Nederländerna och Schweiz. Dahlgren presenterar tre olika

modeller för dödshjälp; Oregonmodellen, den nederländska med husläkaren som en nyckelperson, och den schweiziska frivilligorganisationernas. Hon är saklig och tydlig.

Men när hon beskriver svenska förhållanden blir bilden däremot mer fragmenterad. Etablerade etiska riktlinjer kring palliativ vård, behandlingsbegränsningar och hjärt-lungräddning presenteras såväl genom vårdgivares som patienters och anhörigas ögon. Missuppfattningar lämnas okorrigerade. Resultatet blir att den svenska modellen framstår som kall och oförstående, medan de europeiska modellerna blir varma och mänskliga. (Notera: En fullständig och mycket pedagogisk genomgång av dessa begrepp finns på svenska läkarförbundets hemsida: <https://slf.se/rad-och-stod/etik/dodshjalp/>)

Det är inte helt tydligt om Dahlgren försöker förstå konceptet eutanasi eller om hon bara vill övertyga läsaren om en på förhand etablerad åsikt. Genom hela boken drivs en

tydlig tes: Sveriges nuvarande lagstiftning bygger på förlegade religiösa värderingar och förvägrar människor rätten till en värdig död. Negativa röster, eller ens de som påtalar frågans komplexitet, hörs knappt alls. Återkommande begrepp som autonomi och värdighet problematiseras inte i någon större utsträckning.

Institutionaliserad eutanasi förutsätter autonomi och beslutsförmåga. Vederbörande får till exempel inte lida av en behandlingsbar psykisk sjukdom som depression. Den som upplevt hur tankarna förvrids av en depression vet mycket väl hur svårt det är att veta skillnad på sjukdom och verklighet. Dödstankar är ett av de diagnostiska kriterierna för depression, vilket gör gränsdragningen mellan sjukdom och autonom vilja mycket svår. Här hade jag önskat en grundligare diskussion om vad autonomi, beslutskapacitet och fri vilja egentligen innebär, men Dahlgren skrapar bara på ytan och lämnar viktiga frågor hängande i luften.

Dahlgren gör ansatser att diskutera begreppet värdighet, men misslyckas när hon inte teoretiserar begreppet eller analyserar det i sin samhällskontext. Ordet värdighet återkommer ständigt i eutanasidebatten, och har olika betydelse i olika trossystem. Värdighet måste också skiljas från lidande. Värdighet i ett kapitalistiskt samhälle tenderas att förstås som ett slags kroppslöst oberoende, en frihet som krackelerar så fort kroppen påminner oss om vår djupt mänskliga skörhet. Att fästa sig vid vad som är en värdig död belyser vår oförmåga att erkänna värdet i det beroende, i åldrandet, i hela det sårbara och ofullkomliga livet.

Det finns en liten minoritet tragiska fall, där människor med intakta kognitiva funktioner får skador eller sjukdomar som påverkar muskelfunktionen så pass att de inte är fysiskt förmögna att ta sina egna liv, även om de själva önskar det. Dessa fruktansvärda öden förtjänar all sympati och respekt, men kan inte användas som

argument för att öppna ett system som ofrånkomligen skulle omfatta långt fler än just dessa undantag. Att reducera dödshjälpsfrågan till dessa fall riskerar att dölja de värderingar som faktiskt skulle ligga till grund för en lagstiftning som, i sin kärna, skulle fungera genom att man beslutar vems liv som är värt att leva.

Om jag vore en hund handlar inte bara om eutanasi utan speglar en djupare rädsla för beroende, svaghet och kanske framför allt självmord. För det är inte så att möjligheten inte redan finns. Varje år tar tusentals människor sina liv i Sverige. Men debatten om eutanasi handlar om något annat än själva handlingen. Den handlar om att få sitt beslut bekräftat, nästan välsignat, av en representant för samhället, personifierat av en läkare. Självmord utanför systemets ramar är fortsatt "ovärdigt", skamfyllt och tystat. På samma sätt förstås långvarig sjukdom eller funktionsnedsättningar i termer av bristande värdighet, snarare

än som uttryck för mänsklig mångfald och sårbarhet.

Det paradoxala med institutionaliserad eutanasi är att beslutsfattande kring döden, tväremot vad systemets förespråkare hävdar, tas ifrån individen och placeras hos en utomstående: läkare, sjukvårdssystem, lagstiftare och politiker. Individen är fri att välja, men bara om man väljer som systemet vill. Detta är djupt problematiskt, särskilt i ett kapitalistiskt samhällssystem där friheten alltid är villkorad av produktivitet, självständighet och anpassning till marknadens logik.

Den stora styrkan med *Om jag vore en hund* är att den öppnar för en fördjupad diskussion kring eutanasi. Dess svaghet är dock att den positionerar sig som en undersökande reportagebok, när den i själva verket bör läsas som ett engagerat debattinlägg från en författare med en tydlig agenda.

ANNA GRÖNLUND
är läkare och skribent.

Ljusspel

Daniel Kehlmann

Albert Bonniers Förlag. 2025

GW Pabst är i dag ett namn främst för filmhistoriker, medan de kvinnliga stjärnor som slog igenom i hans filmer – Greta Garbo och Louise Brooks – lever kvar som kulturella ikoner. Men Pabsts bana är mer än ett konstnärsoede. Den blottlägger samspelet mellan kultur, kapital och makt. Kehlmanns roman visar hur konstnärer inte står fria utan är insluta i den ekonomiska och ideologiska struktur som styr kulturproduktionen – där film och litteratur används för att reproducera den härskande klassens makt.

Efter en tid i Hollywood åtvänder Pabst till Tredje riket och blir en kugge i Goebbels propagandamaskineri. Frågan om varför han återvände får i boken en psykologisk förklaring – att han lurades av lokala nazister – men en marxistisk tolkning pekar mot materiella orsaker. Filmindustrin var redan under mellankrigstiden kapitalintensiv och beroende av statliga och privata investeringar. För en regissör som Pabst var anpassning inte bara moralisk svaghet, utan en strategi

för att bevara sin position i en produktionsordning där produktionsmedlen kontrollerades av kapitalet och staten.

Bokens centrala tema är medlöperiet, men här bör vi förstå det som mer än individuellt svek: det är en funktion i en ideologisk apparat som fascismen använde för att skapa legitimitet. Fascismen var inte en historisk avvikelse utan kapitalismens reaktion på sin egen kris – en väg att bevara borgarklassens makt genom nationalism, våld och kulturell mobilisering. När Pabst filmatiserar en nazistisk roman blir hans konst ett vapen i klasskampen, på reaktionens sida.

Här finns en intressant parallell till Klaus Manns roman *Mephisto*, som i sin gestaltning av Gustaf Gründgens visar samma mekanism: konstnärens själ säljs för makt och status. Både Gründgens och Pabst illustrerar hur kulturella eliter integreras i totalitära system, inte främst av ideologisk övertygelse utan av beroendet av kapital och privilegier.

Kehlmann skriver underhållande och visar både den groteska anpassligheten och det banala i hur människor låter sig inordnas. Men romanen synliggör inte fullt ut de strukturer som producerar medlöperi – beroendet av kapital, stat och marknad. Efter världens dom må vara hård, men systemet som möjlig-

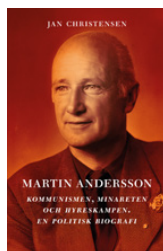
gjorde medlöperiet lever kvar i dagens kulturindustri, där konstnärlig frihet fortfarande formas av ägandets logik och marknadens imperativ. Frågan är inte bara hur vi ser på gårdagens medlöpare – utan vilka vi blundar för i dag.

DANIEL CEDERQVIST

MARTIN ANDERSSON Kommunismen, Minareten och hyreskampen. En politisk biografi

Jan Christensen
Daidalos. 2025

Den röda re-nässansmannen Martin Andersson (1886–1946) visar sig vara en utmärkt utgångspunkt för en berättelse om Sveriges, och särskilt Göteborgs, radikala historia. I sin ungdom uppfann han en automatisk spårväxel vars patent skänktes till Sovjetunionen. Han var, precis som alla andra stora personligheter vid den här tiden, inte minst kommunistiska, vän med Karl Gerhard. Som redaktör för de inflytelserika tidningarna *Minareten* och *Hyresgästen* vigde han sedermera sitt liv

åt att, enligt egen utsägo, "i otaliga texttrader hela tiden, samman med kamrater, föra fram det som hammaren och skäran representerar i svensk politik".

Rent konkret innebar det såväl uthängningar av Antisemitiska föreningens medlemsförteckning som konfrontationer med stadens borgerskap som oroade sig över att välfärdsinrättningar skulle "få den sociala skamkänslan att utplånas i Göteborg". Som SKP-förtroendevald motionerade absolutisten "Röde Martin" också friskt mot fylleriet och möjligheten att "pimpla i sig öl och äta korv på ett mycket primitivt sätt".

Biografen Jan Christensen stöter först på hans namn när han hittar ett brev i Kominterns arkiv i Moskva från SKP:s sekreterare som varnar för Martins bristande partidisciplin. 1929 lämnade Andersson också SKP och fortsatte verka som "oberoende kommunist" inom både SAC och till och med Socialdemokraterna. Anderssons livslånga solidaritet med det sovjetiska försöket att upprätta en arbetarstat fick honom på kollisionskurs med den omhuldade och påstått förfri från liberala antifascisten. Christensen skriver öppet och sakligt om en ömsom bortglömd, ömsom smutskas-

tad epok inom den svenska vänstern, i samma anda som till exempel Per Leanders *Lenins kostym* (Carlssons, 2021). Bara påpekandet att Molotov-Ribbentrop-pakten tillkom efter att briter och Frankrike vägrat ingå avtal med Sovjetunionen och i stället gjort egna överenskommelser med Hitler och Mussolini får säkert företrädare inom den borgerliga historieforskningen att pysa ur öronen.

Andra nyanseringar saknas. Den socialdemokratiska dolkstötslegenden om Ernst Thälmanns kandidatur i tyska valet som det som banade vägen för Hitler återkommer naturligtvis. Liksom den, i Sverige oberoende av rödnyans, bergfasta historieskrivningen att det var Kominterns oresonliga hanterande av svenska SKP som var grunden till kommande splittringar och misslyckanden. Den tvärsäkra uppfattningen säger nog främst något om den svenska självbilden, som går bortom läror och klasspositioner.

ERIK HAKING

Maffiabröder

Regi: Martin Scorsese
Medverkande: Ray Liotta, Robert De Niro, Joe Pesci m fl.

Det är antingen fingertoppskänsla eller slarv som fått Cinemateket att, bland andra

väl passande Scorsese-verk, inkludera *Maffiabröder* från 1990 i sin temafilmskostym om "Arbete".

Visst är det väl en sorts jobb, i löst definierad mening, att smuggla droger i bebisblöjor, hantera resterna av den inte-så-längre-stöddiga-rivalen som förolämpat dig på krogen och driva in skulder genom att kasta folk till lejonen. Jobbigt och stressigt verkar det i alla fall vara om vi får tro Ray Liottas pannveck.

Men vad för slags jobb? För om det är något huvudpersonen Henry Hill (Liotta) är säker på är det att han alltid velat bli en gangster. Det slår han fast redan i filmens inledningsreplik. Och att vara en gangster innebär först och främst att tydligt distansera sig från knegarna i sitt arbetarklassområde. Arbetare är "suckers" som tar tunnelbanan till jobbet och inte har stake nog att roffa åt sig vad de begär. (Att det är en viktig gangstermarkör att aldrig åka kollektivtrafik bekräftas av till exempel gamla mästerrymmaren och -rånaren Daniel Maiorana i en intervju i podden Dialogiskt häromåret.)

Även alla filmgangstrars – och verklighetens om man kikar i förundersökningsprotokollen – posterboy Tony Montana (Al Pacino) förklarar tidigt i Brian De Palmas *Scarface* (1983) att hans främsta motiv till att fly Castro-Kuba är att "han inte är något får som

Ur Maffiabroder.

jobbar åtta-tio timmar om dagen". "Jag kom inte till USA för att slita ihjäl mig!" rasar Tony några scener senare när karriären inte lyft tillräckligt snabbt efter det första kontraktsmordet.

Om en riktig gangster hatar arbetare är han mer ambivalent inställd till arbetarrörelsen. "Vi är inga kommunister", skrockar Dons:en i *Gudfadern* och Tony Montana är nog med att hälsa de Miami-flyktade plantageägare han säljer sina tjänster till att han egentligen "dödar kommunister för nöjes skull". (Robert De Niros pedofila psykopat i Scorceses *Cape Fear* - ej kompatibel med Cinematekets tema uppenbarligen - har dock av någon anledning ett idolporträtt av Stalin i sin fängelsecell). Nej, *the read menace* ger en riktig gangster inte mycket för. Arbetsarnas organisationer kan dock komma väl till pass i den

kriminella verksamheten. I alla fall i amerikansk film där upphovsmännen aldrig undviker tillfället att försäkra den väl-mående medelskiktspubliken att fackföreningar alltid utgör förlängningar av (svartmuslig) maffiaverksamhet.

I övrigt är det rätt oklart vad det särskiljande i gangsterlivet innebär. "Normala människor håller inte på så där", vrålar Henrys svärmor när han kommer hem sent stinkande av fylla och annan-dam-parfym – men alla som levt med ett öga på verkligheten och ett öga på Skavlan vet att det är just vad de gör.

Gangstergängens fastställda ekonomiska sanktioner mot kompisar som inte följer regler ska nog förstås som att de ligger i framkant av samhällsutvecklingen. Att "bröder" är några man efter en snabb överslagsräkning villigt låter bli motorsågade i

bitar hellre än att riskera göra en dålig transaktion för egen del är lika mycket del av läroplanen i Livets hårda skola som i Handelshögskolans.

Att vara gangster kokar således mer och mer ner till att helt enkelt vara rik. Det är väl därför dessa filmiska och verkliga företrädare är så omhuldade, oberoende av hur extremt explicit olika de försöker hamra in poängen att brott inte lönar sig utan slutar i att du försakar, förstör och förtär allt du någonsin älskat.

Sådana slutscensmoral-kakor står sig slätt eftersom kriminella inte lever parasitärt på utan i tät symbios med den privata näringsverksamheten. Vanan att köpa, sälja och behandla människor som medel snarare än som självändamål är som bekant inte något uttryck för bristande vandell utan att leva i enlighet med liberalismens imperativ.

Henry, Tony, Vito och de andra är bara extra entusiastiska i sitt omfamnande av den amerikanska drömmen om att leva på andras arbete.

ERIK HAKING

Ur Marmormannen.

Marmormannen

Regi: Andrzej Wajda

Medverkande: Jerzy Radziwiłowicz, Krystyna Janda. Tadeusz Łomnicki m. fl. 1977

Den 22 augusti invigde Cinemateket höstens ambitiösa programserie på temat Arbete. Kulturinstitutionen finansieras förvisso med statliga medel men få skulle nog få för sig att filmerna valts i syfte att indoktrinera publiken till att bli arbetande mönstermedborgare. Det beror inte bara på att Travis Bickle, den våldsamme ensamvargen med en tveksam taxilicens, pryder programseriens affischer utan även på att idén om ett politiskt arbetarideal känns främmande idag. Vi är knappast förskonade från yrkesmässiga dogmer men de som vi idag göds med talar medvetet mindre om

arbete som utförande men desto mer om arbete som upplevelse. Effektivisering och nedskärningar förkläs till emotioner, du ska bara älska en agil vardag med rörliga lunchpauser.

Annat var det i det socialistiska Polen där Andrzej Wajdas film *Marmormannen* (1977) utspelar sig. Filmen visades tidigt under hösten och gav en fin chans att se verket som föregick Wajdas senare och mer berömda *Järnmannen* (1981). I en lång och vindlande hektisk öppningsscen bryter sig filmstudenten Agnieszka (Krystyna Janda) in i nationalmuseets källare för att leta fram den marmorstaty som restes över muraren och mönsterarbetaren Mateusz Birkut (Jerzy Radziwiłowicz) 20 år tidigare. Nu ligger den undanstoppad på ett kallt golv. Vad hände med Birkut, och vad hände egentligen med Polen? Den thrillerartade

metafilmshistorien dekonstruerar den korrupta propagandaapparat som mytologiserade sina medborgare för att sedan snabbt förpassa dem till förtryckets glömska.

Wajda ville att Agnieszkas grävande skulle avslöja att Birkut dött i hamnprotesterna i Polen 1970 men det gick inte för sig under censuren. Birkuts historia fick i stället sin fortsättning i just *Järnmannen*, gjord efter att Lech Wałęsas fackföreningsrörelse Solidaritet grundats och tiderna börjat förändras.

När Agnieszka hittar den överklagt stora statyn grenslar hon sten kroppen för att rikta sin kamera mot det svala ansiktets mjuka drag, en vinkel som bjuder in till ömhet mer än underdånig beundran. Hon granskar bilden av arbetaren – i detta fall en förstelnad, fallen marmormann – för att bakom gestaltningen försöka få syn på människan. Kanske är det vad Cinemateket kommer göra under hösten också.

OLGA RUIN

Sista ordet.

”Rasismen är, helt enkelt, vår vardag.”

SAMMA VECKA SOM Camp Hurriya, ett politiskt läger arrangerat av solidaritetsrörelsen i Malmö, går av stapeln i Enskifteshagen i Annelund händer två andra, för vår enfaldigt reaktionära tid talande, saker.

Den ena händelsen: Judisk antisionistisk allians (JAA) genomför en tyst demonstration utanför det judiska kulturcentret Bajit för att protestera mot att den krigsbrottsanklagade IDF-soldaten Eldar Maider bjudits in att föreläsa. Bakom inbjudan står organisationen Med Israel för fred (Miff), ett propagandaorgan för den israeliska staten. Demonstrationen fördöms från alla håll och kanter. Eftersom Bajits lokaler också inhyser den anrika Hillelskolan menar till exempel Judiska ungdomsförbundet (Jus) att det hela är ”rakt av antisemitiskt”. Moderaten Mattias Karlsson skrivit att demonstranterna är ”odjur”.

Den andra händelsen: Journalisten Niklas Orrenius publicerar en längre, djuplodande artikel om det nazistiska våldet i Sverige. Tre män kopplade till de nazistiska nätverken White Boys Stockholm och Aktivklubb Sverige (AKS) står åtalade för tre oprovocerade, grova våldsdåd riktade mot invandrare. Orrenius påpekar det smärtsamt uppenbara: I dag uppmärksammas det rasistiska våldet knappt i offentligheten. Rasismen är, helt enkelt, vår vardag.

Bara så kan man förstå att migrationsminister Johan Forsell, vars son alltså har varit aktiv i AKS, utan större problem kan sitta kvar på sin post.

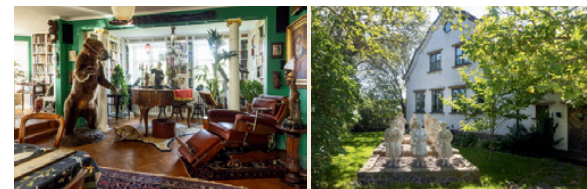
Vad har de här händelserna med Camp Hurriya att göra? Svaret är: egentligen ingenting alls.

När över hundra personer sätter sig i ett tält en septemberlördag och lyssnar på forskaren Abdal-jawad Omar resonera om fascismen och framtiden; när aktivister belyser kopplingarna mellan Israels ockupation och den globala, av fossilbränsle upprätthållna, kapitalismen; när ett gäng skolbarn hör ett demonstrationståg ropa ”Befria Palestina!” och tju-tur av glädje; när vi samlas i gemensam bojkott – då gör vi nåt som varken Miff eller AKS kan förhindra. Vi organiserar oss, tillsammans, för rättvisa.

Erik Lindman Mata

ANNONS:

Välkommen till Leninland!

Att vistas två till fyra veckor som stipendiat i överdådiga Leninland är nu en möjlighet för skrivande människor i Sverige med hjärtat till vänster.

Ansökningarna för vistelser under 2026 ska vara oss tillhanda senast 1 november. Läs mer på leninland.se om platsen, boendena och möjligheterna för just Dig att komma hit!

LENINLAND
leninland.se

Stöd Clartés verksamhet
SWISH:
1236203517

Grundad 1924.
Organ för Svenska
Clartéförbundet.
ISSN: 2004-6839

REDAKTION

Li Andersson, Erik Bohman, Daniel Cederqvist, Joel Gordon Hultsjö, Mai Greitz, Erik Haking, John Hörnquist, Hana al-Khamri, Fredrik Lindblå, Erik Lindman Mata (ansvarig utgivare), Hedvig Ljungar, Clara Lee Lundberg, Mikael Nyberg, Rojin Pertow, Daniel Strand, Martina Viglietti och Karin Z. Sunvisson

LAYOUT

Linda Hallstan

ADRESS Clarté, c/o Dan Israel
Mariatorget 2
118 48 Stockholm

E-POST TILL REDAKTIONEN
redaktionen@clarte.se

E-POST TILL FÖRBUNDET
forbundet@clarte.se

PRENUMERATIONSÄRENDEN
clarte@natverkstan.net eller
tel: 031-7439905

WEBBSIDA www.clarte.se

PRENUMERATION på pappers-tidningen beställs på clarte.se. Pris för prenumeration: 300 kronor för fyra nummer. Stödprenumeration: minst 500 kronor. Utlandsprenumeration 450 kronor. Studerande/arbetslösa: 250 kronor - medlemskap inkluderat, om du vill. **E-prenumeration** beställs genom att du betalar 125 kronor till Swish-numret 1236203517 och anger din e-postadress. Det går även att sätta in 125 kronor på PlusGiro-konto 251780-3. På betalningen anger du ditt namn, ordet epren och e-postadress.

BLI MEDLEM I CLARTÉ!

Anmäl dig på clarte.se. För en låg avgift kan du stödja förbundet och delta i verksamheten.

VILL DU LÄSA TIDSKRIFTEN DIGITALT PÅ CLARTE.SE?

Lösenord: kanafani2025

PUNCH, OR THE LONDON CHARIVARI.—FEBRUARY 9, 1916.

ECONOMY IN LUXURIES.

FIRST PHILISTINE. "I'M ALL WITH THE GOVERNMENT OVER THIS CLOSING OF MUSEUMS. I NEVER TOUCH 'EM MYSELF."

SECOND PHILISTINE. "SAME HERE. WAITER, GET ME A COUPLE OF STALLS FOR THE FRIVOLITY."

En partipolitiskt obunden socialistisk tidskrift clarte.se

Prenumerationsfrågor: clarte@natverkstan.net Tel: 031-743 99 05 Ekonomiskt stöd till Clarté: SWISH 1236203517